

अक्टोबर 2005

Rs. 12 /-

संस्कृत

चन्दमामा

ज्ञान-मन इत्येतौ
साधनमात्रेण यथाशक्तम्
प्रतिष्ठितं मासे

G-man

18

चन्दमामा

सम्पुट: - २१ अक्टोबर - २००५ सञ्चिका - १०

अन्तरङ्गम्

- ★ वाचकानां कृते
कथास्पर्धा - परिणाम: ...६
- ★ बुद्धिमान् शिवलाल: ...७
- ★ कासारवासिनी पिशाची ...९
- ★ भारतदर्शनम् ...२५
- ★ महालक्ष्मीस्वरूपा
शश्वू: ...२९
- ★ स्थूलताया: निवारणम् ...४३
- ★ वार्ताविशेष: ...४८
- ★ वाचकानां कृते कथास्पर्धा
...४९
- ★ विश्वासघात: ... ५०
- ★ स्वावलम्बनम् ...५९
- ★ आर्य: - २६ ...६३
- ★ दिल्लीस्थं रक्तदुर्गम् ...६७
- ★ पुटोडयं भवताम् ...६८
- ★ चित्रशीर्षिकास्पर्धा ...७०

एतस्य अङ्कस्य विशेषाः

भङ्गुकमान्त्रिक: - २२
...१३

निराशा स्वर्णरिखा
(वे.क.) ...१९

अपूर्वो वरौ ...२९

विष्णुपुराणम् - २२
...५३

ग्राहकशुल्कम् -

अमेरिका-केनडादेशयोः कृते

प्रतिकृतिमूल्यम् - \$२

वार्षिकं शुल्कं - \$२०

भवदीयं धनं 'Chandamama

India Limited' नाम्ना प्रेष्यताम् -

Subscription Division

CHANDAMAMA INDIA LIMITED

No. 82, Defence Officers Colony,

Ekkatuthangal, CHENNAI - 600 097

E-mail : subscription@chandamama.org

ग्राहकशुल्कविवरणम्

वायुयानेन भारतेतरदेशान् प्रति

वार्षिकं (१२ सञ्चिकाः) - रु.१००/-

भारते रु. १४४/- (बुकपोस्ट द्वारा)

भवदीयं धनं D.D.द्वारा धनादेश(M.O.)द्वारा वा

'Chandamama India Limited' नाम्ना प्रेषणीयम् ।

विज्ञापिकादानार्थं सम्पर्क्यताम् -

चेन्नै - शिवाजी, Ph - 044-22313637/22347399

Fax: 044-22312447, Mobile: 98412-77347

email : advertisements @ chandamama.org

देहली - OBEROI MEDIA SERVICES, Telefax (011) 22424184

Mobile: 98100-72961, email: a.s.oberoi@indiatimes.com

संस्थापकौ -
चक्रपाणिः, बि. नागिरेड्डि: च

जगतः हिताय ...

अक्टोबर्मासे २४ दिनाङ्के संयुक्तराष्ट्रसङ्घदिनम् आचर्यते । एतस्मिन् एव मासे अन्यानि कानिचन जागतिकजनताहितपोषकाणि दिनानि अपि आचर्यन्ते । तानि - अन्तराष्ट्रियं वृद्धदिनम् (प्रथमे दिनाङ्के), जागतिकम् आहारदिनम् (षोडशे दिनाङ्के), दारिद्र्यनिवारणदिनम् (सप्तदशे दिनाङ्के) इत्यादीनि ।

प्रथमजागतिकयुद्धस्य (१९१४ - १९१८) अनन्तरं राष्ट्राणां सङ्घटनस्य (लीग् आफ् नेषन्स्) कल्पना उद्भूता । राष्ट्राणां मध्ये उत्पद्यमानानां विवादानां निवारणाय, युद्धसम्भावनायाः अपसारणाय, शान्तेः स्थापनाय च एतादृशं सङ्घटनं रचनीयम् इति चिन्तनं तदा उत्पन्नम् । तथापि ततः दशकद्वयाभ्यन्तरे एव द्वितीयं जागतिकं युद्धं प्रवृत्तम् । लक्षशः सैनिकाः रणरङ्गे प्राणवियोगं प्राप्तवन्तः । कोटिशः जनाः युद्धस्य विविधान् दुष्परिणामान् अनुभूतवन्तः च ।

एतदनन्तरं 'लीग् आफ् नेषन्स्' एव संयुक्तराष्ट्रसङ्घस्य उदयस्य कारणं जातम् । पुनरपि जनजीवनघातकं जागतिकयुद्धं यथा न प्रचलेत् तथा करणम् एतस्य लक्ष्यम् आसीत् । सं.रा.सङ्घस्य प्रार्थना तु एका एव - जनानां हितं सिद्धयेत्, शान्तिमयस्य उदकस्य आशा छिन्नमूला न भवेत् च इति । एतादृश्याः स्थितेः रक्षणं प्राधान्येन एतस्मिन् जगति वसतां जनानां चिन्तनम् एव अवलम्बते ।

एतस्मिन् अवसरे शान्तेः आराधकस्य महात्मनः गान्धेः वचनानि वयं स्मराम, यस्य जयन्ती अक्टोबर्मासस्य द्वितीये दिनाङ्के आचर्यते । सः वदति - 'अन्धकारमये जगति प्रकाशः अपि अस्ति इति आशा मानवेन आदौ स्थापनीया । मार्गप्राप्तिपर्यन्तं तेन धैर्यच्युतेन न भवितव्यम् । प्रकाशः सर्वेण अपि प्राप्तुं शक्यः । सः यदा प्राप्यते तदा मार्गः स्वयं दृष्टिगोचरः भवति' इति ।

सम्पादकः - विश्वम्

Visit us at : <http://www.chandamama.org>

योग्यम् उपायनम्

मन्त्रिमहोदयः मोहनसिंहेन सह वार्तालापं कृत्वा ज्ञातवान् यत् मोहनसिंहः चन्दनसिंहस्य प्रतिवेशी अस्ति, सः महाधनिकः सन् अपि नितरां कृपणः अस्ति इति ।

‘कलिङ्गफलदानस्य निमित्तं राजा चन्दनसिंहाय शतं सुवर्णनाणकानि वत्तवान् यत् ततः लोभं प्राप्तवान् एषः महत् वस्तु दत्तं चेत् सहस्रं सुवर्णनाणकानि वा प्राप्येरन् इति चिन्तयन् कलभम् एव उपायनरूपेण यच्छन् अस्ति । एषः पुरस्कारार्हः सर्वथा

न’ इति चिन्तयित्वा मन्त्री राजानम् अवदत् - “महाराज ! एतस्य उपहारः मूल्यवान् एव अस्ति । अतः यथायोग्यं मूल्यवत् उपायनम् एव अर्हति एषः” इति ।

मन्त्रिणः वचनस्य आन्तर्यं ज्ञातवान् राजा - “मन्त्रिवर्य ! भवतः संसूचना उत्तमा एव अस्ति” इति मन्त्रिणम् उक्त्वा पुनः मोहनसिंहम् उद्दिश्य - “मोहनसिंहमहोदय ! भवान् महाधनिकः । भवते उपायनरूपेण धनस्य दानम् अनौचित्याय भवेत् इति भावयामः वयम् । वस्तुरूपेण उपायनदानम् एव वरं स्यात् इति अस्माकम् आशयः । दिनद्वयात् पूर्वम् अपूर्वोपायनरूपेण एकं महाकारकं कलिङ्गफलं प्राप्तम् अस्ति अस्माभिः । तदेव वयं भवते दद्मः । कृपया स्वीक्रियताम्” इति उक्त्वा कलिङ्गफलम् आनाय्य दापितवान् ।

राज्ञः अप्रियतां प्राप्तुम् अनिच्छन् मोहनसिंहः तत् मौनेन स्वीकृत्य विना वचनं ततः निर्गतवान् ।

कु ॥ कृत्तिका रवि इनवळिळ

८/२, सचिन सङ्कुल, मिठाघर् मार्ग,

मुलुन्द (पूर्व) मुम्बयी - ४०० ०८१ (महाराष्ट्रम्)

बुद्धिमान् शिवलालः

लक्ष्मीपुरनामके ग्रामे कश्चन कृपणः भूस्वामी आसीत् । शिवलालः तस्य सहायकः । शिवलालेन क्षेत्रसम्बन्धीनि कार्याणि तु करणीयानि आसन् एव । तेनैव सह गृहनिमित्तं वस्तूनि आनेतुं नगरम् अपि गन्तव्यं भवति स्म । अतः आदिनं निरन्तरं कार्यं करणीयं भवति स्म तेन ।

ग्रामीणाः शिवलालं बुद्धिमन्तं व्यवहार-चतुरं च मन्यन्ते स्म, तं बहुधा प्रशंसन्ति स्म च । स्वप्रशंसां श्रुत्वा शिवलालः - “भवन्तः मां बहुधा प्रशंसन्ति । मयि तादृशी योग्यता नास्ति इत्येव मम अभिप्रायः । यदि भवतां वचनेषु सत्यांशः स्यात् तर्हि मम जीवने अभिवृद्धिः स्यात् । किन्तु अहं कष्टमयं जीवनम् एव यापयन् अस्मि । कापि उन्नतिः न अभवत् मम । भूस्वामिना दीयमानेन अल्पेन एव वेतनेन उदरं पूरयन् अस्मि । परिश्रमस्तु महान् एव क्रियते मया” इति ।

भूस्वामिनः समीपे चत्वारि वृषभयुगलानि

आसन् । तेषु एकं युगलं जरया आक्रान्तम् । अतः तेन युगलेन क्षेत्रकर्षणं, यानकर्षणं वा कर्तुं न शक्यम् आसीत् । तस्मात् भूस्वामिना चिन्तितं यत् अन्यदेकं वृषभयुगलं क्रयणीयम् इति । तदर्थं सः अष्टादशवर्षीयेण पुत्रेण अर्जुनेन, सहायकेन शिवलालेन च सह मङ्गलवासरे सम्पद्यमानं पशूनां क्रयविक्रयण-कार्यक्रमं प्रति प्रस्थितः ।

विपण्यां सर्वत्रापि धेनूनां वृषभाणां च समूहः एव परिदृश्यते स्म । तेषु उत्तमजातीयकं तरुणवयसि स्थितं वृषभयुगलं पुत्रस्य सहायकस्य च सूचनानुगुणं क्रीत्वा गृहं प्रति आगतवान् भूस्वामी ।

वृष्टिकालः आसन्नः इत्यतः पुत्रः अर्जुनः यानकर्षणे क्षेत्रकर्षणे च तयोः वृषभयोः शिक्षणं दातुम् उद्युक्तः ।

तथाविधम् अर्जुनं दृष्ट्वा शिवलालः उक्तवान् - “स्वामिन् ! एतौ वृषभौ यौवनमदेन युक्तौ । भवान् अपि तारुण्ये अस्ति । अतः

किञ्चित् जागरूकेण भवितव्यं भवता” इति ।

सप्ताहद्वयम् अतीतम् । एकस्मिन् दिने प्रातरेव अर्जुनः नूतनौ तौ वृषभौ याने संयोज्य गृहं प्रति प्रस्थितः । आगमनमार्गः क्षेत्रयोः मध्ये आसीत् । मार्गे आगमनसमये अकस्मात् तौ वृषभौ भीतौ । अतः पुरतः आगच्छन्तं शिवलालं पातयित्वा तौ अग्रे गतौ । तेन शिवलालस्य व्रणः तु कोऽपि न जातः, किन्तु पतनसमये जातेन आघातेन सः दिग्भ्रान्तः । हस्तपादौ प्रसार्य महत्या वेदनया सः चीत्कृतवान् ।

ग्रामीणाः तदवस्थं तं दृष्ट्वा दयया अर्जुनस्य साहाय्येन तं तदीयं गृहं प्रापितवन्तः । गृहप्राप्त्यनन्तरम् अपि शिवलालः क्रन्दनं कुर्वन् एव आसीत् । तस्य एतादृशीम् अवस्थां दृष्ट्वा ग्रामीणाः निश्चितवन्तः यत् एतेन कानिचन दिनानि विश्रान्तिः स्वीकरणीया इति । अतः ते सर्वे भूस्वामिनं दृष्ट्वा उक्तवन्तः - “भवतः सहायकः शिवलालः इदानीं विषमस्थितौ अस्ति । तस्य साहाय्यदानं भवतः कर्तव्यम्” इति ।

तदा भूस्वामिनः मनसि विचारः उत्पन्नः - ‘यदि अहं मम सहायकस्य योगक्षेमं न पश्येयं

तर्हि ग्रामे मम अपकीर्तिः प्रसूता स्यात्’ इति । अतः झटिति सः शिवलालस्य गृहं गत्वा तस्य पत्न्याः हस्ते सहस्रं रूप्यकाणि दत्त्वा उक्तवान् - “मम पुत्रस्य अजागरूकतया एवं सम्पन्नम् । एषः स्वस्थः भवतु । अग्रे अहम् एतं सुकरेषु एव कार्येषु नियोक्ष्यामि । अलं चिन्तया” इति ।

भूस्वामिनः दयागुणं दृष्ट्वा शिवलालस्य पत्नी सन्तुष्टा । अतः भूस्वामिनः गमनानन्तरं सा पतिम् उक्तवती - “पश्यतु, भवतः स्वामी नितरां दयालुः अस्ति । अतः भवान् एतत् अनारोग्यनाटकं त्यक्त्वा पुनः भूस्वामिनः गृहकार्ये निरतः भवतु” इति ।

तदा शिवलालः हसन् उक्तवान् - “अहम् इदानीम् एव चलितुं शक्नोमि इति यदि ग्रामीणाः जानीयुः तर्हि ते मां महावञ्चकं भावयेयुः । अतः मासं यावत् मया विश्रान्तिः स्वीकरणीया एव । एतावत्पर्यन्तं भूस्वामी मां श्रमयुक्ते कार्ये नियोज्य मुक्तः अधिकानि कार्याणि कारितवान् । अतः पूर्वं कृतस्य कार्यस्य वेतनं मया कृपणात् भूस्वामितः सवृद्धिं स्वीकरिष्यते एतदवसरे । गच्छतु भवती । अहं सर्वं सम्यक् एव निर्वक्ष्यामि” इति ।

कासारवासिनी विशाची

पतिगृहम् आगत्य सप्ताहाभ्यन्तरे एव कमला ज्ञातवती यत् मम पतिः रमेशः अलस-चक्रवर्ती एव अस्ति इति । कृष्यादिकार्यं तु षष्टिवर्षीयः श्वशुरः एव निर्वहति स्म ।

प्रतिदिनं रमेशः विलम्बेन उत्तिष्ठति । भोजनं समाप्य गृहात् निर्गत्य सायङ्काले प्रत्यागत्य भुक्त्वा सुखेन स्वपिति ।

पत्युः एतं व्यवहारम् असहमाना कमला कदाचित् पतिम् अवदत् - “श्वशुरः वृद्धः जातः अस्ति । अतः कृष्यादिकार्यं भवान् निर्वहतु । सः सुखेन दिनानि यापयतु नाम” इति ।

एतत् श्रुत्वा रमेशः उच्चैः हसन् अवदत् - “भवत्याः आगमनस्य अनन्तरं तेन पाकादिकं करणीयं नास्ति । अतः पूर्वं यावत् सुखम् आसीत् ततोऽपि अधिकेन सुखेन अस्ति सः इदानीम्” इति ।

एतं किमपि वदामि चेत् न किमपि प्रयोजनम् इति चिन्तयित्वा कमला कदाचित् कृषिक्षेत्रं

गच्छन्तं श्वशुरम् अवदत् - “आत्मना सह पुत्रमपि नयतु आर्य ! इतोऽपि कति दिनानि एवं परिश्राम्येत् भवान् ?” इति ।

तदा श्वशुरः - “बाल्ये एव सः मातृवियोगं प्राप्तवान् । ततः आरभ्य मया प्रेम्णा पालितः सः । कृषौ तस्य प्रवृत्तिम् अहम् एव न सहे । सुखेन स्वपितु नाम सः” इति उक्त्वा तः निर्गतवान् ।

तस्मिन् एव दिने रात्रौ सर्पदंशनात् श्वशुरः दिवं गतः । ततः सप्ताहः अतीतः चेदपि रमेशस्य व्यवहारे तु किमपि परिवर्तनं न जातम् ।

कदाचित् भोजनं परिवेषयन्ती कमला पतिम् अवदत् - “इदानीम् अपि कृष्यादिकार्यं भवता यदि न निरुह्येत तर्हि जीवनं कथं प्रचलेत् ? सर्वेऽपि बीजावापं समापितवन्तः सन्ति” इति ।

“श्रमसाध्यं तत् कृषिकार्यम् इतः परं मम पुरतः न प्रस्तौतु भवती” इति असन्तोषेण अवदत् रमेशः ।

“एवं तर्हि गृहव्यवहारः कथं निरूढः स्यात् ? भवता स्वस्य एषः व्यवहारः परिष्करणीयः एव” इति अवदत् कमला ।

“अहं कमपि परिष्कारं न इच्छामि । गृहव्यवहारं भवती स्वयमेव चिन्तयतु” इति उक्त्वा भोजनं समाप्य अटनाय निर्गतवान् रमेशः ।

पत्युः व्यवहारे परिष्कारः कथं करणीयः इति न ज्ञातं कमलया । गृहसमस्याम् एव चिन्तयन्ती सा रात्रिपाकम् अपि न कृतवती एव । अन्धकारप्रसारानन्तरं गृहम् आगतः रमेशः अवदत् - “महती बुभुक्षा मम । परिवेषयतु तावत्” इति ।

एतत् श्रुत्वा कमला क्रोधेन - “भवता कृषिकार्यं निराकृतम् इत्यतः मया पाकः अपि न कृतः अद्य । भवता कृषिकार्यम् अङ्गीकृतं

चेदेव मया अपि पाकः करिष्यते” इति अवदत् ।

किञ्चित्कालं मौनेन अतिष्ठत् रमेशः । अन्ते क्रोधम् असहमानः सः गृहात् वेगेन निरगच्छत् । कुत्र गम्यते इति सः स्वयमेव न जानाति स्म ।

सः अरण्ये कस्यचित् कासारस्य समीपम् अगच्छत् । सरोवरतीरे वटादयः बहवः वृक्षाः आसन् ।

‘मदीयम् एव कृषिक्षेत्रम् अस्ति । तथापि मया अकिञ्चनेन इव बुभुक्षितेन भवितव्यम् अभवत् । धिक् एतादृशं जीवनम्’ इति चिन्तयन् सः अग्रे गच्छन् आसीत् । तावता वृक्षमूलेन तदीयः पादः घट्टितः अभवत् । अतः सः कासारे अपतत् ।

अनन्तरक्षणे एव वटवृक्षस्य काचित् जटा तस्य पुरतः उपस्थिता । तस्याः साहाय्येन सः तीरं प्राप्तवान् ।

तीरम् आगतवन्तं तं काचित् पिशाची अवदत् - “किमर्थं मरणाय प्रयासः क्रियते भवता ? यदि मया वटस्य जटा क्षिप्ता न स्यात् तर्हि भवान् मरणं प्राप्तवान् स्यात्” इति ।

पिशाचीं दृष्टवतः रमेशस्य मुखं कान्तिहीनं जातम् । भीतः सः यावत् किमपि वक्तुम् उद्युक्तः तावता पिशाची एव पुनः अवदत् - “किमपि उत्तमं कार्यं कृतं चेत् सद्गतिः प्राप्येत इति चिन्तयन्ती अहं भगवन्तं तदर्थं प्रार्थयन्ती आसम् । भवता मध्ये विघ्नः उत्पादितः” इति ।

पिशाच्याः व्यवहारात् रमेशः अवगतवान्

यत् एषा साधुस्वभावा इति । अतः सः ताम् उद्दिश्य - “मां रक्षन्त्या भवत्या साधु कृतम् । किन्तु अहम् अकिञ्चनः अस्मि । पत्न्याः पोषणं कर्तुम् अपि मम अर्थसामर्थ्यं नास्ति” इति वदन् कासारे पतनाय प्रयासम् अकरोत् अभिनयेन ।

“एवं न करणीयं भवता” इति वदन्ती पिशाची वृक्षम् आरुह्य धनग्रन्थिं कञ्चित् आनीय रमेशाय दत्तवती ।

“मम जीवनस्य कञ्चन आधारः कल्पितः भवत्या । भवत्याः सद्गतिं प्रार्थयिष्यामः वयम्” इति उक्त्वा सन्तोषेण ततः निर्गतवान् रमेशः ।

गृहं प्राप्य धनग्रन्थिं पत्न्याः पुरतः क्षिप्त्वा सः अवदत् - “भोः, पश्यतु मम सामर्थ्यम् । क्षणाभ्यन्तरे एव धनम् आनेतुम् अपि अहं समर्थः अस्मि एव । नाहम् अस्मि सामान्यः” इति ।

धनस्य प्राप्त्या कमला सन्तुष्टा । रमेशः किञ्चित् धनं स्वीकृत्य गुहात् निर्गत्य द्यूते प्रवृत्तः अभवत् । सायंकालाभ्यन्तरे एव सः धनहीनः जातः ।

सायं यदा सः गृहं प्रत्यागतः तदा कमला अवदत् - “एवं धनं व्यर्थीक्रियते चेत् गृहस्य व्ययस्य भारः कथं निरुह्येत ? यदि कृषौ भवतः आसक्तिः नास्ति तर्हि वाणिज्यम् आरभ्यताम्” इति ।

“मया किं करणीयम् इति केनापि उप-देष्टव्यं नास्ति । यथा रोचते तथा करिष्यामि अहम्” इति कठोरस्वरेण उच्चैः अवदत् रमेशः ।

पिशाच्या दत्तं धनं समग्रं मासाभ्यन्तरे तेन व्ययितम् । यदा रिक्तहस्तता प्राप्ता तदा पुनरपि सः अरण्यस्थस्य कासारस्य समीपं गत्वा कासारे पतनम् अभिनयन् पिशाचीतः धनं प्राप्य गृहं प्रत्यागतः । धनसहिततया आगतं पतिम् आश्चर्येण दृष्टवती कमला ।

रमेशस्य दुरभ्यासाः प्रवृद्धाः । अतः पक्षाभ्यन्तरे एव तदीयं सर्वं धनं विनष्टम् । एतस्य तर्जनेन न किमपि प्रयोजनम् इति जानती कमला क्षीणस्वरेण पतिम् अवदत् - “गृहे वराटिकामात्रम् अपि धनं नास्ति । किम् इदानीं क्रियेत मया ?” इति ।

तस्यां रात्रौ रमेशः पुनरपि कासारं प्रति प्रस्थितः । “एतस्य अनुसरणं कृत्वा धनस्य मूलं ज्ञातव्यम्” इति चिन्तयन्ती कमला रमेशम् अनुसृत्य अरण्यं प्रति गतवती ।

अरण्ये कस्यचित् वृक्षस्य पृष्ठतः निलीय
स्थित्वा पिशाचीतः रमेशेन धनं यत् प्राप्तं तत्
समग्रतया अपश्यत् सा ।

रमेशः धनं स्वीकृत्य यदा ततः प्रस्थितः
तदा कमला अपि कासारे पतनस्य अभिनयं
कृतवती ।

एतत् दृष्ट्वा आगता पिशाची अपृच्छत् -
“किमर्थं भवती कासारे पतनाय उद्युक्ता ?
का विपत्तिः भवत्याः ?” इति ।

“मम विपत्तेः मूलं भवती एव” इति
अवदत् कमला ।

“तत् कथं सम्भवेत् ? मया किं वा
कृतम् ?” इति अपृच्छत् पिशाची ।

“भवत्याः कारणतः मम पतिः परमालसः
दुर्व्यसनग्रस्तः च जातः अस्ति । अयोग्याय
अनस्य दानं सर्वथा अनुचितम् । पापकरं कृत्यम्
एतत् । किम् एतदपि न जानाति भवती ?”
इति अवदत् कमला ।

“असहायस्य उपकारेण पुण्यं प्राप्यते इति
मया चिन्तितम् आसीत् । पापसम्भावना तु
इदानीम् एव ज्ञाता । एतस्य निवारणाय मया
किं वा करणीयम् ?” इति विषादेन अपृच्छत्

पिशाची ।

तदा पार्वती पत्युः कृत्रिमव्यवहारं विस्तरेण
निवेद्य, सः पुनरपि यदि आगच्छेत् तर्हि किं
किं करणीयम् इति संसूच्य ततः गृहं प्रति
निर्गतवती ।

पञ्चदशदिनाभ्यन्तरे रमेशः पुनरपि रिक्त-
हस्तः जातः । अतः रात्रौ कासारतीरम् आगत्य
यथापूर्वं कासारे पतनस्य अभिनयम् अकरोत् ।

तदा तत्र आगता पिशाची उच्चैः हसन्ती -
“भोः, भवतः सर्वोऽपि कृत्रिमव्यवहारः मया
ज्ञातः अस्ति । परिश्रमं सर्वथा अकुर्वन्
दुर्व्यसनानां दासतां गतः भवान् महापापी ।
आत्महत्याभिनयकर्त्रा भवता पिशाचजन्म एव
प्राप्येत । भवान् पिशाचः भूत्वा एतस्मिन्
वृक्षे वसतु” इति उक्त्वा ततः क्षणाभ्यन्तरे
अदृश्यतां गता ।

पिशाच्याः कथनं श्रुत्वा रमेशः नितरां
भीतः ।

अनन्तरदिने हलं गृहीत्वा कृषिक्षेत्रं गच्छन्तं
पतिं दृष्ट्वा कमला सन्तुष्टा जाता । सा कासार-
पिशाच्यै मनसा एव सश्रद्धं कृतज्ञतां समर्पित-
वती ।

भल्लूकमान्त्रिकः

२२

[सामन्तः सूर्यभूपतिः स्वस्य दुर्गस्य रक्षणाय निर्गतवान् । मायामर्कटः अपि शङ्कुनादं श्रुत्वा दुर्गभित्तिम् उल्लङ्घ्य वेगेन निर्गतवान् । भल्लूकमान्त्रिकः स्वस्य गुरोः अपायस्थितिं ज्ञात्वा सुरङ्गमार्गं यावत् प्रविशन् आसीत् तावता वधकभल्लूकः अग्रे आगत्य तस्य अवरोधं कृतवान् । भल्लूकमान्त्रिकः तं नगरवधकं कर्तुं मन्त्रदण्डेन स्पृष्टवान्, ततः निर्गतवान् च । तदनन्तरम् ...]

भल्लूकमान्त्रिकस्य निर्गमनस्य अनन्तरं राजा जितकेतुः कालीवर्माणं पश्यन् उक्तवान् - "मया भवतः पुरतः एव घोषितम् अस्ति यत् सूर्यभूपतेः पुत्री मम दत्तकपुत्री भविष्यति इति । इदानीं सा रक्षणीया खलु अस्माभिः मायामर्कटस्य गुरोः मिथ्या-मिश्रतः ? किं वयं सैनिकैः सह अरण्यं प्रति गच्छाम ?" इति ।

"यदि वयं सैनिकैः सह गच्छेम तर्हि महान् कोलाहलः कश्चन स्यात् एव । तदा तान्त्रिकः अस्माकम् आगमनं विनायासं जानीयात्" इति अवदत् कालीवर्मा ।

ततः कालीवर्मा वधकः उग्रदण्डः च अरण्यं प्रति प्रस्थितवन्तः पादाभ्याम् । तैः अरण्ये कश्चन भल्लूकः दृष्टः । सः कन्दमूल-फलादीनि वन्यलतया बद्ध्वा स्कन्धे आरोप्य

अरण्यं प्रति गच्छन् आसीत् ।

कालीवर्मा तं दर्शयन् उग्रदण्डम् अवदत् - “उग्रदण्ड ! अहो, अपूर्वं दृश्यम् एतत्” इति ।

“अत्र आश्चर्यकरं किम् अस्ति ? सः तान्त्रिकेण मिथ्यामिश्रेण पालितः भल्लूकः स्यात् । यदि वयं विना शब्दं तम् अनुसरेम तर्हि तान्त्रिकः कुत्र अस्ति इति विषयः विना क्लेशं ज्ञायेत अस्माभिः” इति अवदत् उग्रदण्डः ।

ततः ते तं भल्लूकम् अनुसरन्तः अग्रे गतवन्तः । तत्र तैः कस्यचित् वृक्षस्य अधः भल्लूकमान्त्रिकः, श्वेतश्मश्रुकः दुर्बलकायः कश्चन वृद्धः च दृष्टौ । वृद्धस्य कण्ठे काचित् रुद्राक्षमाला आसीत् । सामन्तः तेन सह वार्तालापं कुर्वन् आसीत् ।

कालीवर्माणं दूरात् एव दृष्ट्वा भल्लूक-

मान्त्रिकः अवदत् - “अग्रे कालीवर्मन् ! एषः एव मम गुरुः भल्लूकपादः नाम । सूर्यभूयतेः पुत्री काञ्चनमाला मिथ्यामिश्रः दुर्गात् अपहृत्य नीतवान् अस्ति । किम् इदानीं क्रियते भवता ?” इति ।

परशुप्रहारेण भल्लूकः मारणीयः इति चिन्तयन् स्थितः वधकः इदानीं स्वस्य परशुं स्कन्धे संस्थाप्य अवदत् - “एषः भल्लूकपादेन पालितः पशुः । अतः एव दैवात् एषः रक्षितः” इति ।

तदा भल्लूकमान्त्रिकः तस्य समीपम् आगत्य अवदत् - “मम गुरोः भल्लूकः एव भवताम् अत्र आगमने मार्गदर्शकः जातः इति अहम् इदानीं ज्ञातवान् । मिथ्यामिश्रः गुरुवर्यं भल्लूकेश्वर्याः मन्दिरस्य पुरतः बन्धने स्थापितवान् आसीत् । किन्तु स्वामिभक्तः एषः भल्लूकः तं बन्धनात् विमोच्य आहारादिव्यवस्थापनेन रक्षितवान्” इति ।

उग्रदण्डः भल्लूकपादं क्रोधेन पश्यन् उच्चैः अपृच्छत् - “मम सहोदरः कुत्र अस्ति इति वदतु तावत्” इति ।

तदा भल्लूकपादः निर्भयतया उग्रदण्डं पश्यन् मन्दहासपूर्वकम् उक्तवान् - “एतं प्रश्नं तान्त्रिकं मिथ्यामिश्रं पृच्छतु, न तु माम् । औषधरसदानेन तं मूकं विधाय मिथ्यामिश्रः तं स्वस्य सेवकं कृतवान् अस्ति । एतस्मिन् एव अरण्ये कुत्रचित् स्थितवन्तं तं यदि भवान् अन्वेष्टुं शक्नुयात् तर्हि राजकुमारी काञ्चनमाला अपि प्राप्येत एव भवता । एतत् अपूर्वं साहसं कर्तुं किं भवत्सु कोऽपि शक्नुयात् ?” इति ।

तदा कालीवर्मा खड्गस्य तारुं हस्तेन गृह्णन् -
 - "एतत् साहसम् अहं करिष्यामि । काञ्चन-
 मालां संरक्ष्य मिथ्यामिश्रं मम खड्गस्य बलिं
 करिष्यामि । मन्त्रतन्त्रबलात् दौष्ट्यम् आचरन्
 कोऽपि दुष्टः एतस्मिन् प्रदेशे स्थातुं न अर्हति"
 इति अवदत् ।

एतस्य श्रावणात् भल्लुकमान्त्रिकः कुपितः -
 एषः कालीवर्मा मान्त्रिकं माम् अपि निन्दन्
 अस्ति इति ।

तदा सामन्तराजः सूर्यभूपतिः अवदत् -
 - "कलीवर्मन् । एषः भल्लुकपादः तच्छिष्यः
 भल्लुकमान्त्रिकः च न अस्माकं वैरिणौ ।
 शङ्खवादनद्वारा शिष्यस्य मायामर्कटस्य निमन्त्र-
 णाय साहाय्यं कुर्वतः मिथ्यामिश्रस्य सेवकस्य
 ग्रहणे एतौ मम साहाय्यं कृतवन्तौ विशेषतः ।
 सः सेवकः स्वस्य स्वामिनः वासस्थानं न
 उक्तवान् । अतः दुष्टः सः मया संहतः"
 इति ।

तदा कालीवर्मा - "राजन् सूर्यभूपते !
 भवतः पुत्रीम् अपहृतवान् मिथ्यामिश्रः आदौ
 संहरणीयः । इदानीं वयं सर्वासु दिक्षु विकीर्णाः
 सन्तः तस्य मिथ्यामिश्रस्य अन्वेषणं करवाम"
 इति वदन् ततः प्रस्थितवान् ।

तदनन्तरं भल्लुकपादः भल्लुकम् आरुह्य
 उपविष्टवान् । भल्लुकमान्त्रिकः तेन सह
 प्रस्थितवान् ।

उग्रदण्डः, वधकः, सामन्तः च अपरस्यां
 दिशि प्रस्थितवन्तः ।

कालीवर्मा तत्र तत्र दृश्यमानानि पदचिह्नानि
 एव अन्विष्यन् अग्रे गतवान् । एकत्र तेन
 मानवानां पदचिह्नानि दृष्टानि । तत्रैव मानवानां

पादात् अपि त्रिगुणिताकारस्य पादस्य चिह्नानि
 अपि दृष्टानि । तस्य दर्शनात् कालीवर्मा
 उग्रदण्डस्य भ्रातरं कालदण्डं स्मृतवान् ।

मिथ्यामिश्रः प्रायः एतस्मिन् एव परिसरे
 कुत्रचित् स्यात् इति चिन्तयन् कालीवर्मा
 अन्वेषणम् अनुवर्तितवान् । ततः अल्पे एव
 दूरे कञ्चन विशालः सरोवरः दृष्टः । सरोवर-
 तीरे भूमौ निखातं त्रिशूलं दृष्टं तेन । सरोवरस्य
 मध्ये जपे निमग्नः कञ्चन दृढकायः अपि तेन
 दृष्टः ।

सः आसीत् तान्त्रिकः मिथ्यामिश्रः ।
 दर्शनमात्रेण एव कालीवर्मा तम् अभिज्ञात-
 वान् । क्रोधं प्राप्य सः उच्चैः अवदत् -
 - "अये ! भवान् एव खलु तान्त्रिकः मिथ्या-
 मिश्रः ? तान्त्रिकस्य भवतः मन्त्रजपेन किं वा
 प्रयोजनम् ? भवता सूर्यभूपतेः पुत्री अपहृत्य
 आनीता खलु ? सा इदानीं कुत्र अस्ति ?"

इति ।

नेत्रे निमील्य मन्त्रपठने निरतः मिथ्यामिश्रः झटिति नेत्रे उन्मील्य कालीवर्माणं पश्यन् अवदत् - “भवता कथम् अहम् अभिज्ञातः ? भवान् महाबुद्धिमान् इत्यत्र नास्ति सन्देहः । मम शिष्यः भ्रान्तमतिः वदन् आसीत् यत् अरण्ये केनचित् मम शङ्खवादकः सेवकः मारितः इति । तत् कृत्यं कृतवान् भवान् न स्यात् खलु ?” इति ।

“तत्सर्वम् अनन्तरं वदिष्यामि । काञ्चन-माला कुत्र इति आदौ वदतु” इति वदन् कालीवर्मा यावत् खड्गं ग्रहीतुम् उद्युक्तः तावता वृक्षाणां मध्यतः आगतः भ्रान्तमतिः कीच्-कुर्वन् आगत्य - “गुरुवर्य ! एषः एव काली-वर्मा नाम । महाधैर्यशाली साहसी च अस्ति एषः । अविलम्बेन एतस्य प्राणानां हरणम् एव श्रेयसे” इति वदन् अग्रे आगतवान् काली-

वर्मणः संहाराय । कोषतः खड्गम् आक्रष्टुं समयः एव न आसीत् कालीवर्मणः । तावता तेन पार्श्वे एव तान्त्रिकस्य त्रिशूलं दृष्टम् । सः झटिति तत् त्रिशूलम् उन्नीय मायामर्कटं लक्ष्यीकृत्य अक्षिपत् । तच्च त्रिशूलं माया-मर्कटस्य शरीरे दृढतया लग्नम् । मायामर्कटः भूमौ अपतत् ।

महत्या वेदनया इतस्ततः लुठन् मायामर्कटः - “गुरुवर्य ! भवतः सेवायाः भाग्यं मया परलोके अपि पुनः प्राप्यताम्” इति वदन् प्राणैः वियुक्तः जातः ।

कालीवर्मा झटिति कोषतः खड्गम् आकृष्य आश्चर्येण स्तब्धं तान्त्रिकम् उद्दिश्य - “अये दुष्टमान्त्रिक ! भवता भङ्गुकेश्वर्याः उपासना क्रियते खलु ? तस्याः नाम्ना एव अहं भवन्तं तस्यै बलिरूपेण समर्पयिष्यामि । ततः पूर्वं भवान् वदतु यत् काञ्चनमाला कुत्र स्थापिता इति” इति ।

एतत् श्रुत्वा तान्त्रिकः मन्दहासं प्रकटयन् हस्तौ प्रसार्य शिरः चालयन् हस्ताभ्यां किमपि अभिनीतवान् । एतस्य तात्पर्यं किम् इति कालीवर्मा यावत् चिन्तयन् आसीत् तावता कञ्चन स्त्रीस्वरः तेन श्रुतः - “अये वीर-युवक ! सावधानेन भवितव्यं भवता । एषः तान्त्रिकः मूकं राक्षसं किमपि सूचयन् अस्ति” इति ।

एतत् श्रुत्वा कालीवर्मा विद्युद्गत्या परिवृत्य पृष्ठतः अपश्यत् । तावता उग्रदण्डसदृशः कञ्चन राक्षसः स्कन्धस्थां युवतिं भूमौ स्थापयित्वा सकृत् उच्चैः हुङ्कृत्य स्वस्य शिलागदाम् उन्नीय कालीवर्मणः दिशि

आगतवान् । कालीवर्मा झटिति पार्श्वदेशं गतः । तस्मात् सः राक्षसः पङ्के अधोमुखतया अपतत् । तस्य हस्ते स्थिता शिलागदा दूरे पतिता ।

राक्षसः उच्चैः गर्जनं कुर्वन् पङ्कतः उत्थातुं प्रयासम् अकरोत् । तावता कालीवर्मा शिलागदाम् उन्नीय तया राक्षसं बलात् प्रहृतवान् । राक्षसः उच्चैः आक्रोशनं कुर्वन् अचेतनतां गतः ।

तान्त्रिकः मिथ्यामिश्रः ततः पलायनाय मार्गम् अन्वेष्टुम् इतस्ततः अपश्यत् । तीक्ष्णदृष्ट्या एतत् दृष्टवान् कालीवर्मा राक्षसेन आनीतां तरुणीं पृष्टवान् - “भवती एव खलु सूर्यभूपतेः पुत्री काञ्चनमाला नाम ?” इति ।

सा युवतिः अङ्गीकारपूर्वकं शिरः चालयन्ती अवदत् - “तान्त्रिकस्य उभौ अपि सेवकौ दिवं गतौ । एषः अपि सजीवं न तिष्ठेत् । मम हस्ते आयुधं किमपि नास्ति । स्वीयं खड्गं भवान् मह्यं ददातु । राक्षसस्य शिलागदां भवान् स्वीकरोतु । उभौ अपि सम्भूय तस्य तान्त्रिकस्य संहारं करवाम” इति ।

एतं प्रस्तावं सहर्षम् अङ्गीकुर्वन् कालीवर्मा स्वस्य खड्गं काञ्चनमालायै दत्तवान् । शिलागदां च स्कन्धे संस्थाप्य सरोवरजले अवतरणाय उद्युक्तः च ।

तावता तत्र उपस्थितः राजा जितकेतुः एतत् दृष्ट्वा उच्चस्वरेण अवदत् - “अये ! कालीवर्मन् ! एषः सरोवरः मकराणाम् आवासभूमिः । अतः झटिति तीरम् आगच्छतु भवान् । एषः तान्त्रिकः मकरेण एव संहृतः

भवेत् अपि । यदि तथा न भवेत् तर्हि अपि एतस्य वधाय मम केचन सैनिकाः, वधकः, उग्रदण्डः च इत एव आगच्छन्तः सन्ति” इति ।

ततः सः काञ्चनमालायाः समीपम् आगत्य - “वत्से ! भवती मम दत्तकपुत्री अस्ति । अतः भवत्या इष्टाय तरुणाय भवतीं दत्त्वा सवैभवं विवाहस्य निर्वर्तनं मम कर्तव्यं खलु” इति ।

एतत् श्रुत्वा काञ्चनमाला लज्जया मुखम् अवनमय्य स्थितवती । तावता सामन्तः सूर्यभूपतिः, भल्लूकारूढः, भल्लूकपादः, भल्लूकमान्त्रिकः, वधकः, राक्षसः उग्रदण्डः च तत्र उपस्थिताः ।

सूर्यभूपतिः पुत्र्याः समीपं गत्वा अवदत् - “वत्से ! भवतीं सजीवं द्रष्टुं शक्नुयाम् इति मया कदापि न चिन्तितम् आसीत्” इति ।

ततः सः कालीवर्मणं पश्यन् अवदत् -
 “कालीवर्मन् ! भवान् असमानवीरः इत्यत्र
 सन्देहः एव नास्ति” इति ।

ततः राजा जितकेतुः मन्दसाहपूर्वकं काली-
 वर्मणः हस्तं स्वस्य हस्तेन गृहीत्वा तम् आकर्षन्
 काञ्चनमालायाः समीपं गत्वा सर्वान् उद्दिश्य
 अवदत् - “अहम् इदानीं मम दत्तक-पुत्रीं
 काञ्चनमालाम् एतस्मै क्षत्रिययुवकाय काली-
 वर्मणे दत्त्वा विवाहं निर्वर्तयन् अस्मि । अग्रे
 एषः एव चन्द्रशिलाराज्यस्य राजा भविष्यति”
 इति ।

एतत् श्रुत्वा सर्वे हर्षानन्दं कृतवन्तः । तस्मिन्
 एव समये सरोवरे चीत्कारः कञ्चन श्रुतः ।
 सर्वेषां दृष्टिः सरोवरदिशि गता ।

तत्र कञ्चन मकरः मिथ्यामिश्रं गृहीत्वा
 जलस्य अन्तः आकर्षन् आसीत् । मिथ्यामिश्रः
 च ततः आत्मनः रक्षणाय बहुधा प्रयतमानः
 आसीत् । एतत् दृष्टवान् भल्लुकमान्त्रिकः
 उत्साहेन मन्त्रदण्डम् उग्रीय - “आर्य, भल्लुक-
 पादवर्य ! इतः परं भवान् एव देव्याः
 भल्लुकेश्वर्याः प्रधानार्चकः भविष्यति । भवतः
 शत्रुः तत्र सरोवरे घोरस्य मकरस्य आहारः

जायमानः अस्ति” इति ।

अल्पे एव काले मकरः मिथ्यामिश्रम्
 आकृष्य जलस्य अन्तः अनयत् एव । यदा
 मिथ्यामिश्रः अदृश्यतां गतः तदा उग्रदण्डः
 कालदण्डस्य समीपं गत्वा तम् उत्थापयन् -
 “भ्रातः ! अद्याविधि यः भवन्तं पीडयन्
 आसीत् सः तान्त्रिकः इदानीं मकरस्य आहारः
 जातः अस्ति । इदानीं भवान् उत्तिष्ठतु तावत्”
 इति ।

कालदण्डः झटिति निद्रातः इव उत्थाय
 सरोवरं पश्यन् उच्चस्वरेण - “उग्रदण्ड !
 एषोऽहम् इदानीं वक्तुं समर्थः । तान्त्रिकस्य
 मरणात् मम मूकता अपगता । मां सम्मुखीकृत्य
 गदया प्रहृत्य मूर्च्छितं कृतवान् सः वीरः क्व ?
 सः एव मम स्वामी भविष्यति । अहं श्रद्धया
 तस्य सेवां करिष्यामि” इति वदन् कालीवर्मणः
 समीपम् आगत्य तं स्वस्य स्कन्धे उपवेशित-
 वान् । अपरस्मिन् स्कन्धे तेन काञ्चनमाला
 स्थापिता ।

एतत् दृष्ट्वा भल्लुकमान्त्रिकादयः उत्साहेन
 हर्षानन्दं कृतवन्तः ।

(समाप्तम्)

वेताल- कथा

निराशा स्वप्नरिखा

त्रि विक्रमः पुनरपि वृक्षस्य समीपं गत्वा वृक्षम् आरुह्य शाखायां लम्बमानं शवं स्कन्धे आरोप्य अधः आगत्य यथापूर्वं मौनेन श्मशानं प्रति प्रस्थितवान् । तदा शवान्तर्गतः वेतालः अवदत् - “अये राजन् ! विघ्नान् अपरिगणय्य भवान् लक्ष्यसिद्धयर्थं यत् परिश्रम्यति तत् तु नितरां श्लाघार्हम् एव । लक्ष्यसिद्धये यदा प्रयत्नः क्रियते तदा विघ्नाः सहजाः । किन्तु विघ्नानां कारणतः प्रयत्नस्य परित्यागः, फलस्य उपेक्षा वा न उचिता खलु ? पूर्वं मयूरध्वजः महान्तं प्रयत्नं कृतवान् प्रेयस्याः मेलनाय । किन्तु प्रेयसी यदा उपस्थिता तदा तु अनुदारतां दर्शयन् सः तां

तिरस्कृतवान् । भवतः मार्गायासस्य परिहाराय तस्याः कथां श्रावयामि । श्रद्धया शृणोतु तावत्" इति ।

अनन्तरं वेतालेन मयूरध्वजस्य कथा आरब्धा -

मयूरध्वजः अवन्तिराज्यस्य राजा । कदाचित् सः मनोविनोदाय मृगयां कर्तुम् अरण्यं गतवान् । मृगयासमये सः अन्धैः पृथग्भूतः सन् अरण्ये बहुदूरं गतवान्, मध्याह्ने श्रान्तः सन् कस्यचित् वृक्षस्य अधः उपविष्टवान् च । तदवसरे गुल्मानां मध्यतः कक्ष्मन् व्याघ्रः आगत्य आक्रमणम् अकरोत् । यद्यपि धनुर्बाणादयः पार्श्वे आसन्, तथापि तेषां स्वीकरणाय राज्ञा अवसरः न प्राप्तः । अतः सः रिक्तहस्ततया एव व्याघ्रं सम्मुखीकृतवान् । समग्रां शक्तिम् उपयुज्यः सः तं व्याघ्रं मारित-

वान् । स्वयमपि व्रणितः सन् तत्रैव मूर्च्छां गतः ।

तस्मिन् एव समये स्वर्णरिखा नाम गन्धर्व-कन्या सखीभिः सह तत्र आगता । मयूरध्वजस्य साहसं दृष्ट्वा सा व्यामुग्धा जाता । तस्य भुजबलं तस्याम् आश्चर्यम् अजनयत् । सा मूर्च्छां गतस्य राज्ञः समीपं गत्वा हस्तेन तस्य शरीरं स्पृष्टवती । क्षणाभ्यन्तरे राज्ञः शरीरे स्थिताः व्रणाः अपगताः, राजा उत्थाय उपाविशत् च । स्वर्णरिखा तस्य अपूर्वं सौन्दर्यं दृष्ट्वा अश्चर्यान्विता सती निर्निमेषदृष्ट्या तम् एव अपश्यत् । राजा अपि तथैव ताम् अपश्यत् । एतत् दृष्ट्वा स्वर्णरिखा लज्जया शिरः अधः कृतवती । राजा अपि तस्याः सौन्दर्यं दृष्ट्वा नितराम् आश्चर्यचकितः ।

उभौ अपि वार्तालापात् परस्परयोः विषये विवरणं ज्ञातवन्तौ । ततः स्वर्णरिखा राजानम् अवदत् - "राजन् ! अहं हत्पूर्वकतया भवति अनुरक्ता अस्मि । यदि भवता अनुमन्येत तर्हि गान्धर्वविधिना भवतः परिणयाय अहं सज्जा" इति ।

एतं प्रस्तावं श्रुत्वा राजा सन्तोषं प्रकटयन् अवदत् - "अहम् अपि भवतीं विशेषतः इच्छामि । तथापि विवाहप्रस्तावः अयं भवत्या अविचिन्त्य उपस्थापितः इति भाति । एतद्विषये त्वरा न शोभते । भूलोके जीवनं न सरलम् । क्षणे क्षणे कष्टानि सम्मुखीकरणीयानि भवन्ति अत्र । भवती तु गन्धर्वलोके जाता सुकुमारकाया कन्या । कष्टं कीदृशम् इत्येव सर्वथा न ज्ञायते भवत्या । अतः भवती अत्र सुखेन स्थातुं न अर्हेत्" इति ।

“पत्युः सान्निध्यं यत्र भवति तदेव स्वर्गधाम
पत्यै । अप्सरोलोकस्य सुखादपि एतदेव
श्रेष्ठम्” इति अवदत् स्वर्णरेखा ।

“क्षणिकेन आकर्षणेन वशीकृता भवती
एवं वदति इति भाति” इति अवदत् राजा ।

“नैव ! तथा नास्ति । मम प्रेम शाश्वतम्”
इति अवदत् स्वर्णरेखा ।

“भवत्याः प्रेम वास्तविकम् उत न इति
परीक्षितुं भवतु काचित् परीक्षा” इति अवदत्
राजा ।

तदा स्वर्णरेखा झटिति उक्तवती - “सा
परीक्षा का ? उच्यताम्” इति ।

“इदानीं भवती स्वलोकं गच्छतु । षट्
मासान् यावत् सम्यक् चिन्तयतु । षण्णां
मासानाम् अनन्तरम् अपि यदि भवत्याः इच्छा
दृढतरा एव तिष्ठेत् तर्हि आगामिन्यां भाद्रपद-
शुक्लद्वादश्यां भवती अत्र आगच्छतु । तत्र
दृश्यमानस्य शाम्भवीवृक्षस्य अधः तस्मिन्
दिने अहम् अपि भवत्याः प्रतीक्षां करिष्यामि ।
तत्रैव आवयोः विवाहः भवतु” इति अवदत्
राजा ।

“भवतु नाम । निश्चिते काले अवश्यम्
अहम् आगमिष्यामि एव” इति दृढेन स्वरेण
उक्त्वा सखीभिः सह ततः निर्गतवती स्वर्ण-
रेखा ।

स्वलोकं गता सा मयूरध्वजम् एव स्मरन्ती
षट् मासान् यापितवती । निश्चिते दिने, तन्नाम
भाद्रपदशुक्लद्वादश्याम् एकाकिनी भूलोकम्
आगता । मयूरध्वजेन सूचितस्य शाम्भवी-
वृक्षस्य समीपे मनोहरं सरोवरं दृष्टवती सा ।
तत्र स्नानं कर्तुम् इच्छन्ती सा स्वस्य कण्ठे

स्थितं महिमान्वितं हारं निष्कास्य पुष्पसस्ये
स्थापितवती, सरोवरम् अवतीर्णा च । जलस्य
शीतलतासुखम् अनुभवन्ती सा इहलोकम् एव
विस्मृतवती । अल्पे एव काले तस्याः शरीरं
कान्तिहीनं जातम् । एतस्मात् आश्चर्यं भीतिं
च अनुभवन्ती सा सरोवरतीरे दृष्टिं प्रसारित-
वती ।

तत्र महिमान्वितं हारं धृत्वा स्थिता काचित्
तरुणी तया दृष्टा ।

सा झटिति तीरम् आगत्य तस्याः तरुण्याः
समीपं गत्वा क्रोधेन अवदत् - “का भवती ?
मम हारः किमर्थं चोरितः भवत्या ? हारः
प्रत्यर्प्यताम्” इति ।

“मम नाम कादम्बरी इति । शशाङ्कपुर-
ग्रामस्य निवासिनी अहम् । मया चौर्यबुद्ध्या
हारः न स्वीकृतः । एषः हारः भवत्याः इति

अहं न जानामि । अत्र आगमनस्य अनन्तरं मया हारः दृष्टः । अतः सः मया धृतः । किञ्चित्कालम् एषः हारः मम कण्ठे यदि भवेत् तर्हि का आपत्तिः भवत्याः ?” इति अपृच्छत् सा तरुणी ।

“मम आभरणस्य स्पर्शनाय अपि योग्यता नास्ति भवत्याः । एषः न सामान्यः हारः । गन्धर्वकन्याः एव एतं धर्तुम् अर्हन्ति । महिमान्वितः हारः एषः” इति अवदत् स्वर्णरेखा ।

“अपूर्वा शक्तिः कापि मया न अपेक्ष्यते । यदि एषः हारः मम कण्ठे स्यात् तर्हि राजा मयूरध्वजः मम परिणयं न निराकुर्यात्” इति अवदत् कादम्बरी ।

एतत् श्रुत्वा अत्याश्चर्येण स्वर्णरेखा उपहासमिश्रितेन स्वरेण अपृच्छत् - “किं राजा

भवतीं परिणयेत् ?” इति ।

“कुतो न ? सः परिणेतव्यः इति उद्देशेन एव अहं राजधानीं गच्छन्ती अस्मि । महाराजः एव परिणेष्यते, न अन्यः इति अहं मातापितरौ उक्तवती अस्मि अपि । ताभ्यां ग्रामजनैः वा मम वचने विश्वासः न कृतः । मम रूपम् उत्कृष्टं नास्ति इति वदन्ति ते । मां ते उपहसन्ति अपि । अहं तेषां पुरतः सप्रतिज्ञम् उक्तवती अस्मि यत् महाराजं परिणीय राज्ञी भविष्यामि एव इति । मम प्रतिज्ञा पूरिता भविष्यति इत्यत्र मम विश्वासः अस्ति एव” इति अवदत् कादम्बरी ।

“भवत्याः प्रतिज्ञा पूर्णा न भविष्यति । अहं राजा च परस्परम् अनुरक्तौ स्वः । मम परिणयः तेन प्रतिज्ञातः अस्ति अपि । अचिरात् एव शाम्भवीवृक्षस्य अधः आवयोः परिणयः प्रवर्तिष्यते” इति अवदत् स्वर्णरेखा ।

एतत् श्रुत्वा कादम्बरी चिन्ताक्रान्ता जाता । स्वर्णरेखा मम मार्गे कण्टकायते इति अवगतवती सा । इतः एतस्याः अपसारणम् एव उचितम् इति विचिन्त्य सा - “यदि एषः हारः महिमान्वितः स्यात् तर्हि एतस्मिन् एव क्षणे भवत्याः शुक्लत्वं भवतु” इति वदन्ती हारं स्पृष्टवती ।

अनन्तरक्षणे एव स्वर्णरेखा शुक्लरूपं प्राप्तवती । ततः कादम्बरी स्वर्णरेखायाः रूपं धृत्वा शाम्भवीवृक्षस्य समीपं गतवती । तां दृष्ट्वा राजा ‘एषा एव स्वर्णरेखा’ इति चिन्तयन् महता आनन्देन तां राजधानीं नीतवान् । अचिरात् एव महता वैभवेन तयोः विवाहः सम्पन्नः अपि ।

कादम्बरी अबन्तीराज्यस्य पट्टमहिषी
जाता । अचिन्तिततया तस्याः प्रतिज्ञा पूर्णा
जाता आसीत् ।

शुकरूपतां गता स्वर्णरिखा स्वस्य दुर्गति-
निमित्तं विलपनं कृतवती । कश्चन व्याधः तां
कस्मैचित् कलाकाराय विक्रीतवान् । सः
कलाकारः तां सम्भाषणं कौशलानि च
शिक्षितवान् । कदाचित् शुकी स्वस्य करुण-
कथां तं कलाकारम् उक्तवती । कलाकारः
तस्याः सान्त्वनं कृतवान् ।

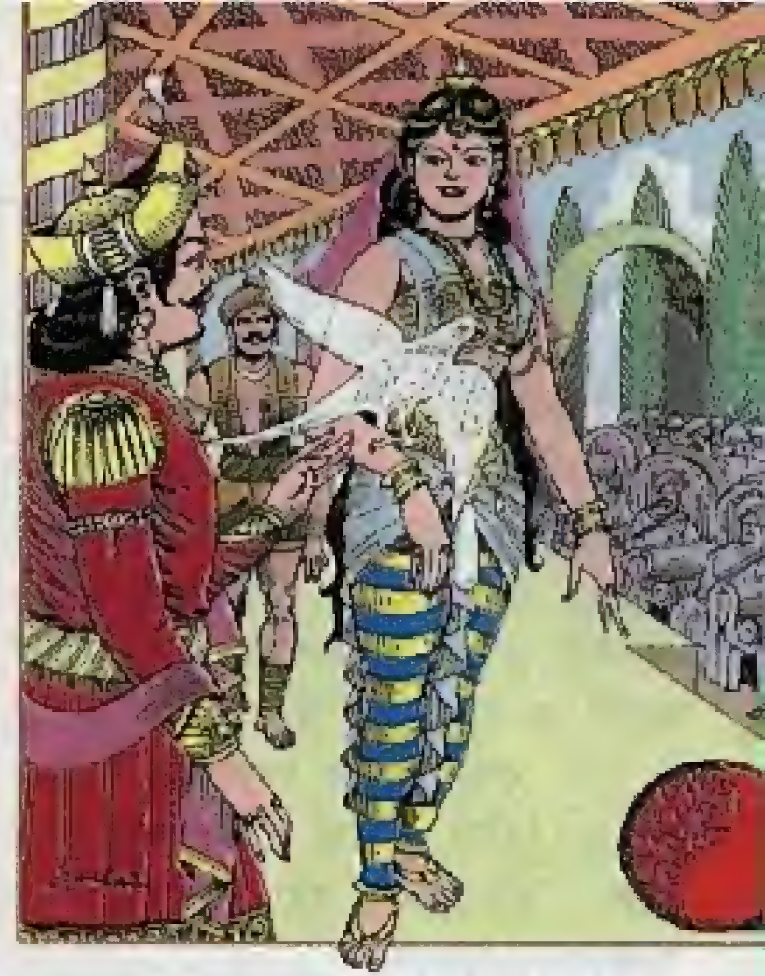
कदाचित् कस्यचित् राजोद्योगिनः साहाय्येन
सः कलाकारः राजास्थाने कथञ्चित् प्रवेशं
प्राप्तवान् । आस्थानं गतेन तेन स्वस्य शुक्याः
कौशलस्य प्रदर्शनाय अनुज्ञा प्रार्थिता । राजा
अनुज्ञातवान् । तदीयं प्रदर्शनं द्रष्टुं राज-
कुटुम्बीयाः अधिकारिणः आस्थानिकाः च
कुतूहलिनः जाताः ।

तस्य प्रदर्शनं सर्वेषां चित्तम् आकर्षत् ।
पादाभ्यां कन्दुकस्य चालनम्, अग्निचक्रे
प्रवेशः, वाणेभ्यः आत्मरक्षणम् इत्यादीनि
बहूनि अपूर्वाणि कौशलानि प्रादर्शयत् सा
शुकी । क्रीडामध्ये सा मधुराणि वचनानि
अश्रावयत् अपि ।

एतस्मात् नितरां सन्तुष्टः राजा अवदत् -
“अये शुकि ! भवत्याः कौशलम् अपूर्वम् ।
किम् इच्छति भवती ? यत् भवत्या इष्यते तत्
दास्यामि अहम्” इति ।

“यत् मया इष्यते तत् किं निश्चयेन
दीयेत भवता ? वचनभङ्गः तु न क्रियेत
खलु ?” इति अवदत् शुकी ।

“नैव । मया तु वचनभङ्गः न करिष्यते

कदाचिदपि । निस्सङ्कोचं स्वस्य अपेक्षां
प्रकाशयितुम् अर्हति भवती” इति अवदत्
राजा ।

“राज्ञ्या धृतं हारं क्षणकालं धर्तुम् अवसरं
कल्पयतु कृपया” इति प्रार्थितवती शुकी ।

“कण्ठहारः शुक्यै दीयताम्” इति राज्ञीम्
असूचयत् राजा । राज्ञः आज्ञा तिरस्कर्तुं न
शक्या इत्यतः भीत्या एव स्वर्णरिखारूपेण
स्थिता कादम्बरी शुक्याः कण्ठे हारं समर्पित-
वती । अनन्तरक्षणे एव शुकी स्वर्णरिखारूपं
प्राप्तवती, कादम्बरी च स्वीयं प्राक्तनं रूपम् ।
आश्चर्यान्वितं राजानं स्वर्णरिखा प्रवृत्तं समग्रम्
अश्रावयत् । एतस्मात् भीता कादम्बरी धावन्ती
राजभवनस्य ऊर्ध्वभागं प्राप्य ततः कूर्दनेन
मरणं प्राप्तवती ।

“सा वञ्चिका योग्यं दण्डनं स्वयं प्राप्तवती ।

इतःपरं भवान् मां परिणेतुम् अर्हति" इति अवदत् स्वर्णरेखा ।

राजा क्षणकालस्य मौनस्य अनन्तरं दीर्घनिःश्वस्य अवदत् - "भद्रे ! क्षन्तव्यः अहम् । अहं भवत्याः इच्छां पूरयितुं न अर्हामि । या वञ्चना प्रवृत्ता तस्याः पात्रता मम इव भवत्याः अपि अस्ति एव । भूलोकम् आगता भवती महत् कष्टम् अनुभूतवती । यत् प्रवृत्तं तत् विस्मृत्य भवती स्वीयं लोकं प्रतिगच्छतु । अत्रत्यानि कष्टानि भवत्या सोढुं न शक्यानि । भवती स्वलोके सुखेन जीवतु" इति ।

राज्ञः वचनं श्रुत्वा स्वर्णरेखा विषादमिश्रितेन स्वरेण - "यथा भवता उच्यते तथैव भवतु" इति उक्त्वा ततः अदृश्यतां प्राप्य गन्धर्वलोकं गतवती ।

वेतालः एवं कथां समाप्य अवदत् - "राजन् ! राजा किमर्थं स्वर्णरेखायाः स्वीकारंतिरस्कृतवान् ? किं तस्याम् अनुरागः न आसीत् तस्य ? अनुरागस्य अल्पतायाः कारणतः एव सः षण्मासावधिकां प्रतीक्षां कारितवान् किम् ? स्वर्णरेखा अपि विशेषविरोधं विना किमर्थं राज्ञः वचनम् अङ्गीकृतवती ? मम एतेषां

सन्देहानां समाधानं जानन् अपि यदि भवान् न वदेत् तर्हि भवतः शिरः सहस्रधा छिन्नं भवेत्" इति ।

तदा वेतालस्य सन्देहं निवारयितुम् इच्छन् त्रिविक्रमः अवदत् - "मयूरध्वजः स्वर्णरेखायाम् अनुरक्तः आसीत् इत्यत्र सन्देहः एव नास्ति । षट् मासान् यावत् न केवलं स्वर्णरेखायाः, अपि तु स्वस्य अनुरागः अपि परीक्षितः तेन । स्वस्यापि अनुरागं दृढं ज्ञात्वा सः शाम्भवीवृक्षस्य समीपं गतः । किन्तु दौर्भाग्येण कादम्बरी तं वञ्चितवती । स्वर्णरेखायाः दर्शनात् एतत् राजा अवगतम् । बाह्यसौन्दर्यदर्शनमात्रेण यत् निर्णीतं तत् अनुचितम् इति राजा अवगतवान् । कृतमेव दोषं कर्तुं न इच्छति स्म सः । अतः एव सः स्वर्णरेखां स्वस्य निर्णयं श्रावितवान् । एतत् तस्य बौद्धिकपक्वतां सत्संस्कारं च द्योतयति । स्वर्णरेखा अपि राज्ञः एतम् आशयं जानती स्वलोकं प्रति गतवती" इति ।

एवं राज्ञः मौनभङ्गं कर्तुं समर्थः वेतालः ततः अदृश्यः भूत्वा यथापूर्वं वृक्षस्य शाखाम् अवलम्बितवान् ।

‘पोलो’ क्रीडा भारतमूला

भारतं चतुरङ्ग-कबड्डी-हाकीप्रभृतीनां क्रीडानां मूलम् इति वयं जानीमः एव । पोलो-क्रीडा अपि वस्तुतः भारतमूला एव । पूर्वम् एतस्याः नाम आसीत् ‘चौगन्’ इति । रामः भ्रातृभिः सह एतां क्रीडति स्म इति श्रूयते । पर्शियादेशात् (इरान् इति अद्यतनं नाम) एषा क्रीडा आगता इति कैश्चित् कथ्यते । वस्तुतः तु एतस्याः मूलम् अस्ति मणिपुरराज्यम् । वेणुसस्यस्य मूलैः निर्मितः कन्दुकः उच्यते ‘पुला’ इति । अश्वारोही क्रीडकः काष्ठाग्रयुक्तेन वेणुदण्डेन तं कन्दुकं प्रहरति स्म । प्रतिपक्षं चत्वारः क्रीडकाः भवन्ति स्म । १७ शतके १८ शतके च धनिकपरिवारे एषा ‘पोलो’ क्रीडा अतीव प्रिया आसीत् । मणिपुरे अक्टोबर्-एप्रिल्मासयोः मध्यभागे यदा कृष्यादि-कार्याणि न्यूनानि तदा एषा क्रीडयते स्म । प्रायः सैन्यजनाः

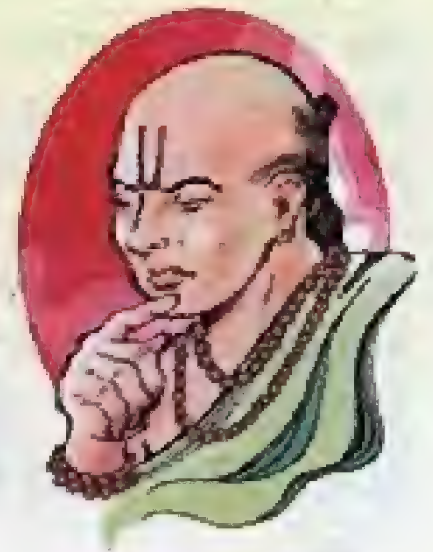
आधिक्येन एतस्यां प्रवर्तन्ते स्म ।

दिनपरिमाणम्

अद्य बालः अपि वदति यत् वर्षे ३६५ दिनानि भवन्ति, अधिकवर्षे एकं दिनम् आधिक्येन भवति इति । किन्तु पूर्वम् एवं न आसीत् । १५०० वर्षेभ्यः पूर्वं भारतीयः ज्योतिषिकः भास्कराचार्यः निर्णयं श्रावितवान् आसीत् यत् पृथिवी ३६५. २५८७ ५६४८४ मितैः दिनैः सूर्यस्य परिक्रमणं करोति इति । सः कालः एव संवत्सरशब्देन निर्दिश्यते । शून्यस्य अन्वेषकः अपि भारतीयः एव । आर्यभटेन अन्विष्टं तत् । नवपर्यन्तानां सङ्ख्यानाम् उपयोगः अपि तेन एव ज्ञापितः ।

अक्टोबर् - २००५

२५

चन्दमामा

इतःपरं भवान् मां परिणेतुम् अर्हति" इति अवदत् स्वर्णरेखा ।

राजा क्षणकालस्य मौनस्य अनन्तरं दीर्घनिःश्वस्य अवदत् - "भद्रे ! क्षन्तव्यः अहम् । अहं भवत्याः इच्छां पूरयितुं न अर्हामि । या वञ्चना प्रवृत्ता तस्याः पात्रता मम इव भवत्याः अपि अस्ति एव । भूलोकम् आगता भवती महत् कष्टम् अनुभूतवती । यत् प्रवृत्तं तत् विस्मृत्य भवती स्वीयं लोकं प्रतिगच्छतु । अत्रत्यानि कष्टानि भवत्या सोढुं न शक्यानि । भवती स्वलोके सुखेन जीवतु" इति ।

राज्ञः वचनं श्रुत्वा स्वर्णरेखा विषादमिश्रितेन स्वरेण - "यथा भवता उच्यते तथैव भवतु" इति उक्त्वा ततः अदृश्यतां प्राप्य गन्धर्वलोकं गतवती ।

वेतालः एवं कथां समाप्य अवदत् - "राजन् ! राजा किमर्थं स्वर्णरेखायाः स्वीकारंतिरस्कृतवान् ? किं तस्याम् अनुरागः न आसीत् तस्य ? अनुरागस्य अल्पतायाः कारणतः एव सः षण्मासावधिकां प्रतीक्षां कारितवान् किम् ? स्वर्णरेखा अपि विशेषविरोधं विना किमर्थं राज्ञः वचनम् अङ्गीकृतवती ? मम एतेषां

सन्देहानां समाधानं जानन् अपि यदि भवान् न वदेत् तर्हि भवतः शिरः सहस्रधा छिन्नं भवेत्" इति ।

तदा वेतालस्य सन्देहं निवारयितुम् इच्छन् त्रिविक्रमः अवदत् - "मयूरध्वजः स्वर्णरेखायाम् अनुरक्तः आसीत् इत्यत्र सन्देहः एव नास्ति । षट् मासान् यावत् न केवलं स्वर्णरेखायाः, अपि तु स्वस्य अनुरागः अपि परीक्षितः तेन । स्वस्यापि अनुरागं दृढं ज्ञात्वा सः शाम्भवीवृक्षस्य समीपं गतः । किन्तु दौर्भाग्येण कादम्बरी तं वञ्चितवती । स्वर्णरेखायाः दर्शनात् एतत् राजा अवगतम् । बाह्यसौन्दर्यदर्शनमात्रेण यत् निर्णीतं तत् अनुचितम् इति राजा अवगतवान् । कृतमेव दोषं कर्तुं न इच्छति स्म सः । अतः एव सः स्वर्णरेखां स्वस्य निर्णयं श्रावितवान् । एतत् तस्य बौद्धिकपक्वतां सत्संस्कारं च द्योतयति । स्वर्णरेखा अपि राज्ञः एतम् आशयं जानती स्वलोकं प्रति गतवती" इति ।

एवं राज्ञः मौनभङ्गं कर्तुं समर्थः वेतालः ततः अदृश्यः भूत्वा यथापूर्वं वृक्षस्य शाखाम् अवलम्बितवान् ।

‘पोलो’ क्रीडा भारतमूला

भारतं चतुरङ्ग-कबड्डी-हाकीप्रभृतीनां क्रीडानां मूलम् इति वयं जानीमः एव । पोलो-क्रीडा अपि वस्तुतः भारतमूला एव । पूर्वम् एतस्याः नाम आसीत् ‘चौगन्’ इति । रामः भ्रातृभिः सह एतां क्रीडति स्म इति श्रूयते । पर्शियादेशात् (इरान् इति अद्यतनं नाम) एषा क्रीडा आगता इति कैश्चित् कथ्यते । वस्तुतः तु एतस्याः मूलम् अस्ति मणिपुरराज्यम् । वेणुसस्यस्य मूलैः निर्मितः कन्दुकः उच्यते ‘पुला’ इति । अश्वारोही क्रीडकः काष्ठाग्रयुक्तेन वेणुदण्डेन तं कन्दुकं प्रहरति स्म । प्रतिपक्षं चत्वारः क्रीडकाः भवन्ति स्म । १७ शतके १८ शतके च धनिकपरिवारे एषा ‘पोलो’ क्रीडा अतीव प्रिया आसीत् । मणिपुरे अक्टोबर्-एप्रिल्मासयोः मध्यभागे यदा कृष्यादि-कार्याणि न्यूनानि तदा एषा क्रीडयते स्म । प्रायः सैन्यजनाः

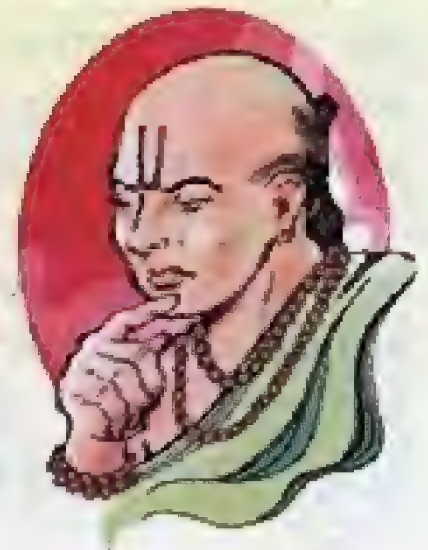
आधिक्येन एतस्यां प्रवर्तन्ते स्म ।

दिनपरिमाणम्

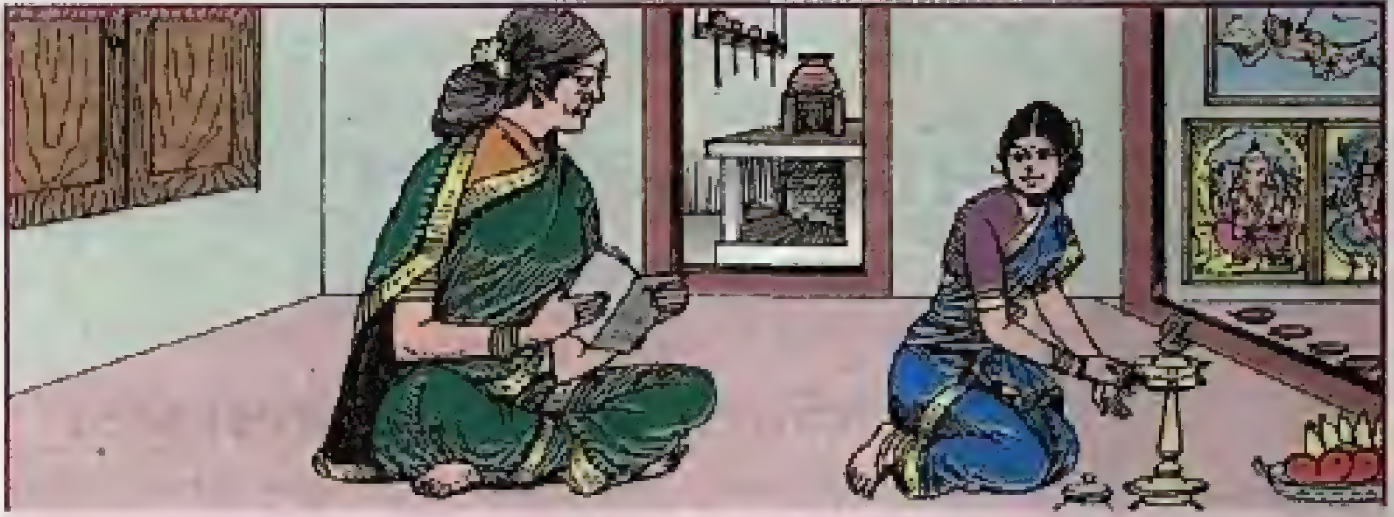
अद्य बालः अपि वदति यत् वर्षे ३६५ दिनानि भवन्ति, अधिकवर्षे एकं दिनम् आधिक्येन भवति इति । किन्तु पूर्वम् एवं न आसीत् । १५०० वर्षेभ्यः पूर्वं भारतीयः ज्योतिषिकः भास्कराचार्यः निर्णयं श्रावितवान् आसीत् यत् पृथिवी ३६५. २५८७ ५६४८४ मितैः दिनैः सूर्यस्य परिक्रमणं करोति इति । सः कालः एव संवत्सरशब्देन निर्दिश्यते । शून्यस्य अन्वेषकः अपि भारतीयः एव । आर्यभटेन अन्विष्टं तत् । नवपर्यन्तानां सङ्ख्यानाम् उपयोगः अपि तेन एव ज्ञापितः ।

अक्टोबर् - २००५

२५

चन्दमामा

महालक्ष्मीस्वरूपा श्वश्रूः

विवाहानन्तरं सुनीता यदा पतिगृहं प्रति प्रस्थिता तदा तस्याः माता तां बोधितवती - “इतःपरं श्वश्रूः एव भवत्याः माता । दैवते इव तस्याम् आदरः करणीयः भवत्या” इति ।

पतिगृहम् आगता सुनीता मातुः वचनम् अक्षरशः पालितवती । तस्मात् श्वश्रूः पद्मावती तस्याः विषये नितरां सन्तुष्टा ।

पद्मावती रमणीयतया गृहम् अलङ्करोति स्म । तस्याः पाकः अपि स्वादुः भवति स्म । उत्तमा गायिका अपि आसीत् सा । सुनीता ततः बहून् अंशान् ज्ञातवती । कदाचित् सा श्वश्रूम् उक्तवती - “आर्ये ! भवती महालक्ष्मीः इव अस्ति । विद्याभिः तु सरस्वती एव स्वयम् । मम माता भवत्या ज्ञातान् बहून् अंशान् न जानाति । यदि भवत्याः स्नुषात्वं मया प्राप्तं न स्यात् तर्हि अहं कूपमण्डूकी एव अभविष्यम्” इति ।

तदा पद्मावती अवदत् - “भवत्याः माता

किं जानाति, किं न जानाति इति अहं न जानामि । किन्तु एतत् तु सत्यं यत् सा भवत्यां सद्गुणान् उत्पादितवती इति । सद्गुणाः एव सर्वाभ्यः विद्याभ्यः श्रेष्ठाः” इति ।

ततः अल्पे एव काले सुनीतायाः पत्या राघवेण राजास्थाने उत्तमः उद्योगः प्राप्तः । उत्तमं वेतनम्, उन्नतं स्थानं च प्राप्तं तेन । अतः पद्मावती सर्वान् अवदत् यत् मम स्नुषायाः प्रवेशात् एव एतत् सम्पन्नम् इति ।

पत्या सह राजधानीं प्रति प्रस्थितवती सुनीता श्वश्रूम् उक्तवती - “आर्ये, महालक्ष्मी-स्वरूपायाः भवत्याः दर्शनम् इतःपरं प्रतिदिनं मम यत् न भविष्यति तत् तु महतः दौर्भाग्यस्य विषयः” इति ।

चत्वारि वर्षाणि अतीतानि । राजधानीं प्रति गमनस्य अनन्तरवर्षे एव सुनीता पुत्रीं प्रसूतवती । कार्यगौरवकारणतः अनुजस्य गणपतेः विवाहावसरे राघवः उपस्थातुं न

शक्तवान् ।

गणपतेः पत्नी तपती रूक्षस्वभावा ।
पद्मावती ज्येष्ठस्नुषां सदा प्रशंसति स्म । एतत्
असहमाना तपती कदाचित् श्वश्रुम् उक्तवती -
“दूरतः पर्वतो रम्यः । या पूर्वं भवतीं लक्ष्मीं
सरस्वतीं च कथयति स्म सा इदानीं न जाने
भवत्याः विषये किं किं वदन्ती स्यात् इति”
इति ।

ज्येष्ठायाः स्नुषायाः व्यवहारः इदानीं कथं
स्यात् इति ज्ञातव्यम् इति इच्छा पद्मावत्याः
अपि आसीत् एव । अतः सा पतिं सानुरोधम्
अवदत् - “आर्य, वयं सर्वे राजधानीं गत्वा
आगच्छाम” इति । तस्याः पत्या एतत् अङ्गी-
कृतम् । अनुकूले दिने सर्वे नगरं गतवन्तः ।
राघवः तान् सहर्षं स्वागतीकृत्य गृहं नीतवान् ।

राघवस्य पुत्री निर्मला षड्वर्षीया । सा
गृहम् आगतस्य एकैकस्य अपि परिचयं प्राप्त-
वती । पद्मावती एव पितामही इति यदा ज्ञातं
तदा सा उक्तवती - “अहो ! भवती एव मम
पितामही !! मम मातुः कथनस्य अनुगुणम्
अहं चिन्तितवती आसं यत् भवती स्थूला,
कृष्णवर्णीया, वामना च स्यात् इति । भवती

तु कृषा, सुन्दरी, देवीतुल्या च दृश्यते” इति ।

एतस्य श्रवणात् पद्मावत्याः मुखं विच्छाद्यं
जातम् । तपती विजयगर्वयुक्तं हासं प्रदर्शयन्ती
श्वश्रुमुखं दृष्टवती ।

पुत्र्याः वचनं श्रुत्वा सुनीता अपि क्षणकालं
दिग्भ्रान्ता । क्षणानन्तरं सा हसितवती । राघवः
अपि अहसत् । तत्र उपस्थितेषु कोऽपि न
ज्ञातवान् यत् एतौ किमर्थं हसतः इति । तावता
पाकशालातः आगता पाचिका अवदत् -
“आर्ये ! पाकः सज्जः” इति ।

सा पाचिका कृष्णवर्णीया, वामना, स्थूला
च आसीत् । “एतावच्छीघ्रं पाकः सज्जः एव ।
अहो, कौशलं भवत्याः ! भवती साक्षात्
अन्नपूर्णा एव । महालक्ष्मीस्वरूपा अस्ति
भवती” इति वदन्ती सुनीता तस्याः प्रशंसाम्
अकरोत् ।

एतत् श्रुतवन्तः पद्मावतीप्रभृतयः सर्वे अव-
गतवन्तः यत् लघुबालिकायाः निर्मलायाः
वचनस्य किम् आन्तर्यम् इति ।

“भवती महाबुद्धिमती वत्से !” इति वदन्ती
पद्मावती ताम् उन्नीय प्रीत्या आलिङ्गितवती,
सशब्दम् अचुम्बत् च ।

वार्ताविशेषः

प्रचलिष्यति व्याघ्रगणना

भारतस्य प्रमुखेषु वन्यजीविक्षेत्रेषु अन्यतमे राजस्थानीये सर्सिकाव्याघ्राभयारण्ये लक्षितं यत् एषु दिनेषु २३ व्याघ्राः अदृश्यतां गताः सन्ति इति । अतः व्याघ्राणां गणना परिष्करणीया इति एषु दिनेषु निर्णीतम् । एषा राष्ट्रियगणना अन्येषां वन्यजीविनां सङ्ख्याम् अपि परिमास्यति । नवेम्बरमासे गणनायाः आरम्भः । फेब्रवरिमासे (२००६) समाप्तिः । इदानीं भारते ३६०० व्याघ्राः स्युः इति भाव्यते । १९८९ तमे वर्षे ८३० व्याघ्राः आधिक्येन आसन् । एते व्याघ्राः ३७,८०० चतुरस्र-कि.मी परिमिते प्रदेशे २७ व्याघ्राभयारण्येषु वसन्ति । स्वातन्त्र्यात् पूर्वं भारते ४०,००० व्याघ्राः आसन् ।

भारतं चीनाम् अतिशयिष्यते जनसङ्ख्याया

जनसङ्ख्याक्षेत्रे भारतं चीनादेशम् अपि अतिशयिष्यते अचिरात् एव । २००४ तमस्य वर्षस्य परिकृतजागतिकजनसङ्ख्या-चिबरणं गते फेब्रवरिमासे प्रकाशितम् ।

तत्र उच्यते अस्ति यत् २०५० तमवर्षाभ्यन्तरे भारतस्य जनसङ्ख्या १६० कोटिमिता भवेत् इति । तस्मिन् एव काले चीनादेशस्य जनसङ्ख्या १४० कोटिमिता भवेत् । २०३० तमवर्षात् कानिचन वर्षाणि यावत् उभयोः अपि देशयोः जनसङ्ख्या प्रायः समाना भवेत् इति तत्र उक्तम् अस्ति । गते जनवरीमासे षष्ठे दिनाङ्के चीनादेशस्य जनसङ्ख्या १३० कोटिमिता जाता । झाङ्गूटाङ्गू वर्षेण प्राप्तः क्षिशुः एव १३० कोटितमः । झाङ्गूटाङ्गूः बीजिङ्गोषे चिकित्सालये अपत्यजननवार्तां श्रुत्वा अवदत् - "मादृशः परमसन्तुष्टः जनः अद्य जगति अन्यः नास्ति" इति ।

अन्यदेशीया अनुश्रुता कथा
(ग्रीसदेशीया)

अपूर्वौ वरौ

प्राचीने काले ग्रीसदेशे रोमदेशे च विविधाः देवाः पूज्यन्ते स्म । तेषां पूजा इदानीं न प्रचलति । एतादृशेषु देवेषु अन्यतमा आसीत् हीरा । सा विवाहकाले प्राधान्येन पूज्यते स्म । महिलानाम् आराध्य-देवता आसीत् सा ।

हीरायाः मन्दिरं पर्वतस्य उपरि आसीत् । पर्वदिने तु शतशः महिलाः एतत् मन्दिरं प्रति आगच्छन्ति स्म । तादृशे प्रसङ्गे प्रधानार्चिका पूजाविधिं निर्वर्तयति स्म । तां पूजां सर्वाः महिलाः सश्रद्धं पश्यन्ति स्म ।

अर्चिकायाः गृहम् देवालयात् किञ्चिद्दूरे ग्रामे अस्ति । तस्याः उभौ पुत्रौ अपि स्तः । यदा वार्षिकोत्सवः आसन्नः तदा अकस्मात् अर्चिका अस्वास्था जाता । पूर्वस्मिन् दिने अपि तस्याः अस्वास्थ्यं न अपगतम् । वार्षिकोत्सवदिने तु मन्दिरे उपस्थातव्यम् एव आसीत् तथा । यतः शतशः सहस्रशः च भक्ताः तत्र सम्मिलन्ति । किन्तु अस्वास्थ्य-कारणतः अर्चिका पादाभ्यां मन्दिरं गन्तुं न

शक्नोति स्म । अतः महता प्रयासेन तस्याः पुत्रौ पार्श्वग्रामे एकं शकटं प्राप्तवन्तौ । किन्तु वाहकौ अश्वौ न प्राप्तौ । शकटस्य वहनाय वृषभौ अपि ग्रामे न प्राप्तौ ।

यथा यथा सायंकालः आसन्नः तथा तथा अर्चिकायाः असहना प्रवृद्धा । प्रातः-कालाभ्यन्तरे यदि मन्दिरं न प्राप्येत तर्हि देवस्य विषये अनादरः प्रदर्शितः भवेत् । तस्याः सहायिकाः स्वतन्त्रतया पूजादि-निर्वहणे असमर्थाः आसन् । अतः तस्याः अनुपस्थितिः तु शताधिकानां भक्तानां निराशतायै भवेत् ।

एतत् अवगच्छन्तौ अर्चिकायाः पुत्रौ विटोनः क्लियोबिसः च किञ्चित्कालं समालोच्य एतदर्थं विशिष्टं कमपि मार्गं चिन्तितवन्तौ । ततः तौ मातुः प्रकोष्ठं गत्वा उक्तवन्तौ - "अम्ब ! शकटः सज्जः अस्ति । भवती शकटम् आरोहतु तावत्" इति ।

"मम विश्वासः आसीत् एव यत् भवन्तौ निश्चयेन कामपि व्यवस्थां करिष्यतः एव

इति'' इति वदन्ती सा प्रकोष्ठात् बहिः आगत्य शकटे उपविष्टवती ।

तावता अन्धकारः प्रसृतः आसीत् इत्यतः शकटं कौ वहतः इति सा न लक्षितवती एव । सा पुत्रौ उक्तवती - ''भवन्तौ अपि शकटे उपविशताम्'' इति ।

''नैव । आवां पादाभ्याम् एव शकटम् अनुसरिष्यावः'' इति उक्तवन्तौ तौ ।

''यदि शकटस्य भारः अल्पः स्यात् तर्हि वेगेन गमनं शक्यते इति एतौ चिन्तितवन्तौ स्याताम्'' इति अचिन्तयत् सा ।

शकटः वेगेन अगच्छत् । अर्चिका अल्पे

चन्दमामा

एव काले निद्रां प्राप्तवती । उषःकाले तया जागरणं प्राप्तम् । 'पुत्रौ शकटसमीपे एव आगच्छन्तौ स्याताम्' इति चिन्तयन्ती सा पृष्ठतः दृष्टिं प्रसारितवती । किन्तु शकटस्य पृष्ठतः तया कोऽपि न दृष्टः । तया पुरतः दृष्टिः प्रसारिता । तदा तया शकटं वहन्तौ बिटोनः क्लियोबिसः च दृष्टौ । समग्रायां रात्रौ शकटं वहन्तौ तौ युक्ते काले मातरं मन्दिरसमीपम् आनेतुं शक्तवन्तौ आस्ताम् । सूर्योदयसमये तु तौ मातरं मन्दिरपार्श्वम् आनीतवन्तौ आस्ताम् ।

अर्चिका स्नात्वा पूजानिमित्तं सज्जा जाता । तया सह तौ पुत्रौ अपि मन्दिरं प्रविष्टवन्तौ । पूजादिसमाप्तेः अनन्तरम् अर्चिका देवीं प्रार्थितवती - ''भगवति ! मत्पुत्रसदृशाः मातृ-भक्ताः पुत्राः लोके कति सन्ति इति अहं न जाने । सङ्कल्पपूर्त्यै तौ महान्तं परिश्रमं कृतवन्तौ । समग्रायां रात्रौ शकटम् आकर्षन्तौ तौ, न जाने कियत् श्रान्तौ इति । तयोः जीवने कदाचिदपि एतादृशं कष्टं यथा न आगच्छेत्, तौ सदा विश्रान्तिसुखम् एव यथा प्राप्नुयातां तथा वरेण अनुगृह्णातु भवती'' इति ।

''तथास्तु'' इति अशरीरवाणी सर्वैः स्पष्टतया श्रुता । यत्र स्थितं तत्रैव शयानौ पुत्रौ तया दृष्टौ अनन्तरक्षणे एव । सुदीर्घा निद्रा प्राप्ता आसीत् ताभ्याम् । निद्रां कुर्वन्तौ एव तौ केषाञ्चित् वर्षाणाम् अनन्तरं दिवं गतवन्तौ ।

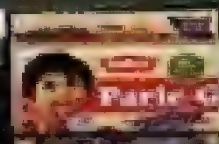
आर्चिकायाः प्रार्थनायाः अनुगुणम् एव प्रवृत्तं सर्वम् अपि । जीवने पुनरपि ताभ्यां श्रान्तिः कष्टं वा न प्राप्ते एव ।

THE ADVENTURES OF G-man

एंड्रोमैनिया
रेप्टिलिया भाग-1

प्रस्तुतकर्ता

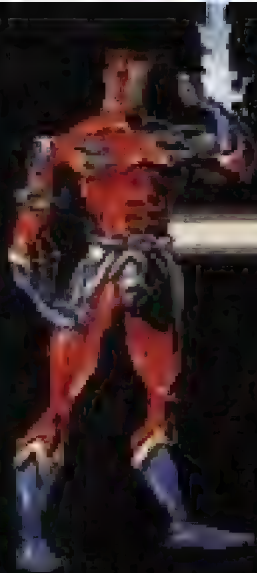

POWER SUPPLY

Visit www.parleproducts.com

टी-टावर तक पहुँचने और टेरोलीन से लड़ने में जी-मैन की मदद कीजिए.

POWER SUPPLY

For more information visit www.chandamama.com

स्थूलतायाः निवारणम्

राज्ञः राजाधिराजस्य देशः सुसमृद्धः । अतः तदीये शासने विशिष्टा समस्या कापि न आसीत् । तस्मात् राजा महार्घाणाम् आहाराणां, मद्यस्य च सेवने आसक्तः जातः । निरन्तरम् एतादृशस्य सेवनात् सः नितरां स्थूलः जातः । तस्य स्थौल्यं तावत् प्रवृद्धं यत् सार्वजनिकस्थले जनाः तं दृष्ट्वा बहुधा परिहसन्ति स्म । राजा एतं हासं न पश्येत् इति चिन्तयन्तः ते हासकाले मुखम् अन्याभिमुखं कुर्वन्ति स्म ।

यदा राजाधिराजः युवराजः आसीत् तदा जनाः मार्गपार्श्वे तिष्ठन्तः साभिमानं तं पश्यन्ति स्म । किन्तु इदानीं तथा नास्ति ।

पितुः दिवङ्गतेः अनन्तरं राजाधिराजः सिंहासनम् आरूढवान् । अचिरात् एव तेन ज्ञातं यत् सर्वे मन्त्रिणः परस्परम् असूयन्ति इति । तेषु एकैकोऽपि प्रधानमन्त्रिपदमात्रं प्राप्तुं प्रयतते स्म, न तु राज्यशासनं सम्यक् कर्तुम् । अतः तरुणः राजा कमपि प्रधानमन्त्रिणं न कृतवान् । यदा राजा निर्णयस्वीकारे विलम्बं कृतवान् तदा ते मन्त्रिणः कार्येषु अनासक्तिं दर्शितवन्तः । द्विप्राणां

चतुराणां मन्त्रिणां साहाय्येन राजा शासन-निर्वहणम् अकरोत् । प्रधानमन्त्रित्वेन कोऽपि न चितः एव तेन । अतः सर्वे मन्त्रिणः यथेच्छं व्यवहारम् आरब्धवन्तः । राजा अपि कस्यापि निग्रहं निरोधं वा न कृतवान् । तस्मात् तैः मन्त्रिभिः अधिका अधिकारशक्तिः प्राप्ता । एतस्मात् तेषाम् अन्तःकलहः किञ्चिदिव उपशान्तः । एतेन राजा अचिन्तयत् यत् मया इदानीम् अवश्यम् अवलोकनीयं किमपि कार्यं नास्ति इति । अतः सः खादनसुखानुभवे मग्नः जातः ।

यदा शासनव्यवहारविषये चर्चार्थं मन्त्रिणः निमग्न्यन्ते तदा ते मन्त्रिणः अपि कष्टेन एव

हासं निरुन्धन्ति स्म ।

अथ कदाचित् राजा विश्वासाहं कञ्चित् मन्त्रिणम् एकान्ते अपृच्छत् - “जनाः मां दृष्ट्वा किमर्थं हसन्ति ?” इति ।

“यदि भवता न कुप्येत, यदि च अभयं दीयेत, तर्हि अहं वस्तुस्थितिं वदेयम्” इति भीत्या एव अवदत् सः मन्त्री ।

“अभयं ते दत्तम् अस्ति । निर्भयं वदतु तावत्” इति अवदत् राजा ।

तदा मन्त्री अवदत् - “महाराज ! स्वस्य स्थूल्यं किं कदाचित् लक्षितं भवता ?” इति ।

राजा सकृत् स्वस्य स्थूलं कायं दृष्ट्वा अवदत् - “स्वस्य स्थूलकायताविषये अभि-

मानं वहामि अहम् । तदस्तु, इदानीं मया किं करणीयम् इति अभिप्रैति भवान् ?” इति ।

“भवता स्थूलताजनकानां पदार्थानां सेवनं स्थागनीयं महाराज !” इति विनयेन निवेदितवान् सः मन्त्री ।

मन्त्रिणः कथनं सर्वथा निराकुर्वन् अवदत् राजा - “सर्वथा अशक्यम् एतत्” इति ।

अन्यः कः उपायः सूचनीयः इति अजानन् मन्त्री मौनेन अतिष्ठत् ।

तदा राजा एव पुनः अवदत् - “किं करणीयम् इति जानामि अहम् । अहम् इव मम प्रजाः अपि उत्तमम् आहारं सेवमानाः स्थूलाः भवेयुः । अतः अद्यैव उद्घोषणं कारयतु यत् देशे सर्वे आहारपदार्थाः अल्पेन मूल्येन विक्रेतव्याः इति । जनाः अभीष्टम् आहारं यथेच्छं खादन्तु नाम । भवता एतदपि घोषणीयं यत् अग्रिमानां यण्णां मासानाम् अनन्तरम् अपि यः कृशकायः एव स्थास्यति सः अवश्यं दण्डयिष्यते इति” इति ।

राज्ञः आज्ञा सर्वत्र प्रसारिता । जनेषु कोऽपि कारागारं गन्तुं न इच्छति स्म । अतः ते प्रभूततया खादितवन्तः पीतवन्तः च । तस्मात् अल्पे एव काले देशे मार्गेषु स्थूलकायाः एव दृश्यन्ते स्म । राजा यदा सञ्चाराय राजमार्गेण गच्छति तदा मार्गम् उभयतः स्थूलाः पुरुषाः महिलाः च दृश्यन्ते स्म । एतस्मात् राजा सन्तुष्टः ।

किन्तु एषः सन्तोषः दीर्घकालं यावत् न अतिष्ठत् । यतः तस्य पुत्री मालविका, या पूर्वं परमसुन्दरी आसीत् सा, इदानीं परमस्थूलतां प्राप्य असुन्दरी जाता । एतत् राजा न असहत् । सः मन्त्रिणां मार्गदर्शनम् अपृच्छत् ।

तदा मन्त्रिणः अवदन् यत् राजकुमार्यां
राजाज्ञायाः अन्वयः न चिन्तनीयः, तेन सा
कृशा भवेत् इति ।

किन्तु राजकुमारी आहारसेवने निग्रहं
कर्तुं न शक्तवती । अतः तस्याः
स्थूलता न्यूना न जाता एव ।

राजा अचिन्तयत् यत् स्थूलता-
निवारणाय वैद्यकीये क्षेत्रे कोऽपि
उपायः भवितुम् अर्हति इति । अतः सः
उदघोषयत् यत् यः राजकुमार्याः स्थौल्यं
निवारयिष्यति तस्मै उत्तमः पुरस्कारः
दास्यते इति । सः एतदपि अघोषयत्
यत् यदि वैद्यः कृशकायः स्यात् तर्हि
तस्मै एव राजकुमारी दास्यते, सः एव भावी
राजा अपि भविष्यति इति । यः प्रयत्नं कृत्वा
असाफल्यं प्राप्नोति तस्य शिरसः छेदः
करिष्यते इत्यपि घोषणा कारिता तेन ।

एतत् श्रुत्वा वैद्याः सर्वे कथञ्चित् राज्ञः
मेलनं निवारितवन्तः । दिनानि, सप्ताहाः,
मासाः च अतीताः । राज्ञः, राजकुमार्याः,
मन्त्रिणां, प्रजानां च स्थौल्यं वर्धमानम् एव
आसीत् ।

अथ कदाचित् केचन सैनिकाः राजधान्याः
समीपे स्थिते अरण्ये औषधसस्यानि अन्विष्यन्तं
कञ्चित् कृशकायं तरुणं वैद्यम् आस्थानं प्रति
आनीतवन्तः । सः प्रतिवेशिराज्यस्य वैद्यः ।
औषधसस्यविशेषस्य अन्वेषणं कुर्वन् सः अत्र
आगतः आसीत् ।

तस्य दर्शनात् राजा नितरां सन्तुष्टः । यतः
सः कृशकायः सुन्दरः च आसीत् । सः
राजकुमारीम् अदृष्ट्वैव उक्तवान् - "एतस्मिन्

देशे सर्वे स्थूलाः स्थूलतमाः च दृश्यन्ते ।
अतः अहम् अरण्यम् एव प्रतिगच्छामि"
इति ।

"नैव । न शक्यते एतत् । मया सह
आगच्छतु भवान् । अपूर्वम् उपायनं को वा
विवेकी तिरस्कुर्यात् ? यदि मम पुत्री स्वस्था
भवेत् तर्हि भवान् एव तां परिणेतुम् अर्हेत्,
सिंहासनम् आरोहेत् च" इति वदन् राजा तम्
आकृष्य पुत्र्याः प्रकोष्ठं प्रति नीत्वा - "पश्यतु,
एषा एव अस्ति मम पुत्री । एतस्याः स्थौल्यं
निवारणीयं भवता । तदर्थं यद्यत् आवश्यकं
तत् आनीय दास्यामि अहम्" इति अवदत् ।

वैद्यः तस्याः नेत्रे मुखं च आदौ परीक्षित-
वान् । हस्तः, नाडी इत्यादयः अपि परीक्षिताः ।
एतस्याः कोऽपि रोगः नास्ति इति निर्णय्य सः
मुखम् उन्नीय अवदत् - "महाराज ! विषादस्य
विषयः नाम एषा श्रुत्तरशतं दिनानि जीविष्यति,

न तु ततोऽपि अधिकम् । अतः एतस्याः चिकित्सया न किमपि प्रयोजनम्" इति ।

एतां वार्तां श्रुत्वा राजा, राजकुमारी, तत्र स्थिताः अन्ये च नितरां दिग्भ्रान्ताः । राजा क्षणकालस्य अनन्तरम् अवदत् - "भवतः ज्ञानस्य विषये मम आदरः अस्ति । तथापि मम पुत्री यदि त्र्युत्तरशताधिकदिनानि जीवेत् तर्हि भवतः शिरः कर्तितः भवेत् । तावत् कारागारे स्थातव्यं भवता" इति ।

अचिरात् एव मरणं भविष्यति इति वचनं मालविकायां महत् परिणामम् अकरोत् । अतः आमोदप्रमोदादिषु तस्याः आसक्तिः लुप्ता जाता । आहारे अपि आसक्तिः नष्टा । बलात् किञ्चिदेव सेवते स्म सा । जलमात्रम् आहारः आसीत् प्रायः तस्याः । राज्ञः दशा अपि तादृशी एव । तस्मै अपि आहारः न अरोचत । अतः तेनापि प्राणधारणाय किञ्चित् एव आहारः सेव्यते स्म ।

एवमेव शतं दिनानि अतीतानि । राजा पुत्र्याः मुखम् एव द्रष्टुं न इष्टवान् । तस्याः म्लानं मुखं सर्वथा द्रष्टुं न शक्नोति स्म सः । किन्तु तस्याः स्वास्थ्यविषये वार्तां तु सदा प्राप्नोति स्म परिचारिकाणां द्वारा ।

एकोत्तरशततमे दिने काचन परिचारिका आगत्य राजानम् अवदत् - "महाराज ! राजकुमारी अद्य स्मेरानना दृश्यते । मम दीर्घजीवनम् अस्ति इति वदति सा" इति । एतत् श्रुत्वा राजा कण्ठस्थं सुवर्णहारं निष्कास्य तस्यै दत्तवान् ।

अनन्तरदिने अपरा परिचारिका आगत्य राजानम् अवदत् - "महाराज ! बहूनां दिनानाम् अनन्तरं राजकुमारी अद्य स्वयं पृष्ट्वा भोजनम् आनाय्य सेवितवती" इति ।

राजा ताम् अपि सत्कृत्य अवदत् - "भवती मालविकां वदतु यत् श्वः अहं तां द्रक्ष्यामि इति" इति ।

तस्याः निर्गमनस्य अनन्तरं राज्ञः मनसि विचारः आगतः - 'वस्तुतः अपि मम पुत्री श्वः सूर्योदयं किं द्रष्टुं शक्नुयात् ?' इति ।

अनन्तरदिने प्रातः राजा पुत्रीं द्रष्टुं प्रस्थानाय उद्युक्तः । तावता मालविका एव सखीभिः परिवृता सती तत्र उपस्थिता ।

तां दृष्ट्वा आश्चर्यम् अनुभवन् राजा अवदत् - "अहो, अपूर्वं सौन्दर्यं प्राप्तम् अस्ति भवत्या" इति ।

"तात ! तं वैद्यम् अहं द्रष्टुम् इच्छामि" इति अवदत् मालविका ।

"अवश्यं तम् अत्र आनाययिष्यामि । असमीचीनं वचनम् उक्तवतः तस्य दुष्टस्य

शिरः अद्यैव कर्तयिष्यामि अपि" इति अवदत् राजा ।

"अहं जीवामि एव । एवं स्थिते तस्य शिरश्छेदः किमर्थं करणीयः ? वस्तुतः तेन वैद्येन अस्माकम् उपकारः एव कृतः अस्ति । मम स्थौल्यं निवारितम् अस्ति तेन । अतः भवता सः सत्करणीयः" इति अवदत् राजकुमारी ।

राज्ञा अचिरात् एव वैद्यः आनायितः । राजा तम् अवदत् - "भवतः भविष्यवचनं वितथं जातम्" इति ।

तदा वैद्यः हसन् अवदत् - "महाराज ! राजकुमारी सुन्दरतया दृश्यते खलु ? तस्याः स्थौल्यं क्व गतम् ? भवान् स्वस्य स्थौल्यं सकृत् परिशीलयतु । भवतः स्थूलता कथम् अदृश्यतां गता ? शरीरे उल्लाघता अनुभूयते खलु भवता ?" इति ।

राजा स्वस्य शरीरं सकृत् दृष्ट्वा अवदत् - "भवतः कथनं युक्तम् अस्ति । कथम् एतत् परिवर्तनं सम्पन्नम् ?" इति ।

"महाराज ! एतदर्थं मया कापि चिकित्सा तु न कृता । भवान् स्थौल्यजनकान् आहारपदार्थान् यथा न सेवेत तथा स्थितिः उद्भाविता मया । आहारः एव स्थौल्यस्य मूलं कारणम् । अतः मम नम्रं निवेदनं यत् भवता इतःपूर्वं या आज्ञा कृता आसीत् सा कृपया

प्रतिस्वीकरणीया इति । जनाः अपेक्षानुगुणम् आहारस्य सेवनाय स्वतन्त्राः भवन्तु नाम" इति ।

"तां मम आज्ञाम् अद्य एव प्रतिस्वीकरिष्यामि । तथैव मया दत्तं वचनम् अपि पालयिष्यामि । भवतः राजकुमार्याः च विवाहं निर्वर्तयिष्यामि अचिरात् एव" इति अवदत् राजा ।

ततः अचिरात् एव वैद्यराजकुमार्योः विवाहः महता वैभवेन सम्पन्नः । राजा स्वस्य प्रतिज्ञायाः अनुगुणं जामातरं सिंहासने उपवेशितवान् ।

कदाचित् सिंहासने उपविष्टः नूतनः राजा अरण्ये औषधसस्यानाम् अन्वेषणं कुर्वतः स्वस्य पूर्वतनीं स्थितिं स्मृत्वा मनसि एव हसितवान् ।

मातुः वात्सल्यम्

पद्मपुरं शिवपुरं च अनतिदूरे स्थिते नगरे । तथापि तयोः निवसतां जनानाम् आचारे, व्यवहारे च महत् अन्तरम् आसीत् । शिवपुरस्य जनाः कटुप्रियाः, किन्तु पद्मपुरस्य जनाः सात्विकाहारप्रियाः, मधुरप्रियाः च ।

कदाचित् शिवपुरीया प्रभा पद्मपुरीयाय चन्द्राय दत्ता । चन्द्रस्य गृहे सर्वे उत्तमस्वभावयुक्ताः एव । तथापि प्रभायाः तत्र महान् क्लेशः । स च आसीत् आहारविषये । तस्मिन् गृहे कोऽपि कटु न खादति स्म । अतः प्रभा सदा मातापितरौ स्वस्य कष्टं वदति स्म । मातृगृहात् उपसेचनचूर्णावलेहादिकं तदा तदा आनाययति स्म सा ।

मयूरपुरी शिवपुरात् सुदूरे अस्ति । कदाचित् राजप्रतिनिधिना सह गन्तव्यम् अभवत् चन्द्रेण । सः सकुटुम्बं मयूरपुरीम् अगच्छत् । चत्वारि वर्षाणि तत्र अवसत् च । तदवसरे प्रभा मातृगृहम् एकवारम् अपि गन्तुं न शक्तवती । तस्याः त्रिवर्षीया पुत्री अपि अस्ति इदानीम् ।

जामाता पुत्री च पद्मपुरं प्रत्यागतौ इति वार्तां श्रुत्वा प्रभायाः मातापितरौ तौ द्रष्टुम् आगतौ । तौ आगमनसमये कटुतोषेतम् अवलेहम् अपि आनीतवन्तौ आस्ताम् । यतः तादृशः अवलेहः नितरां प्रियः आसीत् प्रभायाः ।

प्रभा कटुतोषेतम् अवलेहं दृष्ट्वा पितरौ अवदत् - “मम पुत्री कटुतायुक्तं किमपि न खादति । भवद्भ्याम् अपि कटुतासेवनं न्यूनीकरणीयम् । पश्चिमे वयसि सात्विकाहारसेवनम् एव वरम्” इति ।

“वत्से ! एतस्मिन् अवलेहे कटुता स्यात् । किन्तु तत् गौणम् । अत्र प्राधान्येन मातुः वात्सल्यं निहितम् अस्ति । तत् स्मरतु तावत्” इति अवदत् प्रभायाः पिता ।

वाचकानां कृते कथास्पर्धा

चिता कथापूर्तिः अर्हति रू. २५०/- पारितोषिकत्वेन

अद्यस्तनकथा पठ्यताम् -

सुभाषस्य ग्रामात् अनतिदूरे एव अस्ति गौतमस्य ग्रामः । तौ च सुहृदौ । कदाचित् तौ विपण्यां मिलितौ । उभाभ्याम् अपि गर्दभः क्रेतव्यः आसीत् । अतः तौ सम्भूय गत्वा गर्दभम् एकैकं क्रीत्वा ग्रामं प्रतिगतौ । ग्रामम् आगतः सुभाषः स्वस्य गर्दभं 'खाद' 'उत्तिष्ठ' 'गच्छ' इत्यादीः आज्ञाः बोधयितुं प्रयासं कृतवान् । किन्तु तस्य बोधनस्य अनुगुणं गर्दभेन न व्यवहृतम् ।

पक्षानन्तरं सुभाषः गौतमश्च पुनरपि विपण्यां मिलितौ । "भवतः गर्दभः कथं व्यवहरति ?" इति गौतमम् अपृच्छत् सुभाषः ।

"सम्यक् एव व्यवहरति सः । मम आज्ञा सम्यक् पाल्यते तेन" इति अवदत् गौतमः ।

"अहो, आश्चर्यम् ! मम गर्दभेन तु बोधितं किमपि न अवगतम्" इति अवदत् सुभाषः ।

अग्रे किं प्रवृत्तं स्यादिति चिन्तयन्तः १०० - १५० शब्दैः एतां कथां पूरयन्तु भवन्तः । गर्दभस्य बोधनाय कीदृशी भाषा उपयोक्तव्या इति सूचितवान् स्यात् गौतमः इति चिन्तयन्तः भवन्तः कथायाः योग्यं शीर्षकम् अपि चिन्तयन्तु । कथाप्रेषणावसरे पिहितपत्रस्य उपरि 'Story contest' इति अवश्यं लिखन्तु ।

अन्तिमः दिनाङ्कः - ३१, अक्टोबर् - २००५

नाम ----- वयः ----- जन्मदिनाङ्कः -----

विद्यालयः ----- कक्षा -----

गृहसङ्केतः -----

----- Pincode -----

पोषकस्य हस्ताक्षरम्

भागग्रहीतुः हस्ताक्षरम्

CHANDAMAMA INDIA LIMITED

82, Defence Officers Colony, Ekkatuthangal, Chennai - 600 097

अक्टोबर् - २००५

४९

चन्दमामा

विश्वासघातः

ब्रह्मदत्तः यदा काशीराज्यं पालयन् आसीत् तदा बोधिसत्त्वः पण्डितामात्यरूपेण जन्म प्राप्तवान् आसीत् ।

कदाचित् काशीराजः ब्रह्मदत्तः पुत्रविषये कुपितः सन् तं देशात् निष्कासितवान् । राजकुमारः पत्न्या सह इतस्ततः अटन् बहूनि कष्टानि अनुभूतवान् । वासार्थं गृहम् उदरपूरणाय भोजनं वा न आसीत् चेदपि तस्य साध्वी पत्नी विना प्रतिवचनं सर्वाणि कष्टानि शान्त्या सोढवती ।

केषाञ्चित् वर्षाणाम् अनन्तरं ब्रह्मदत्तस्य मरणं जातम् । पितुः मरणस्य वार्ता श्रुत्वा राजकुमारः नितरां सन्तुष्टः । काशीं गत्वा मया अचिरात् एव सिंहासने उपवेष्टव्यम् इति चिन्तयन् सः वेगेन प्रस्थितवान् ।

तस्य पत्नी वेगेन गन्तुं न शक्नोति स्म । किन्तु राजकुमारः एतत् न अवगतवान् एव । तस्य नेत्रयोः पुरतः सिंहासनम् एकम् एव

नृत्यति स्म । अतः विश्रान्तिः आहारः इत्यादयः पत्न्या प्राप्ताः वा न वा इत्यपि अचिन्तयन् सः वेगेन अग्रे अगच्छत् ।

महती सिंहसनप्राप्त्याकाङ्क्षा अस्ति चेदपि विश्रान्तिम् आहारं च विना बहुदूरं गन्तुं न शक्यते खलु ? बुभुक्षा श्रान्तिः च राजकुमारम् अपि अबधत् । महता कष्टेन तौ कञ्चित् ग्रामं प्राप्तवन्तौ ।

तत्र केचन ग्रामीणाः तयोः दुरवस्थां दृष्ट्वा उक्तवन्तः - “महाशय ! भवन्तौ बुभुक्षया पीड्यमानौ सन्तौ एव प्रयाणं कुरुतः इति भाति । वयं पाथेयं सज्जीकृत्य दास्यामः । कृपया नीयताम्” इति ।

एतत् अङ्गीकुर्वन् राजकुमारः पत्नीं कुत्रचित् उपवेश्य आहारस्य आनयनाय तान् ग्रामीणान् अनुसृतवान् । ते पर्णैः आहारबन्धं सज्जीकृत्य तस्मै दत्तवन्तः ।

आहारबन्धं स्वीकृत्य प्रत्यागच्छन् राज-

कुमारः अचिन्तयत् - 'एतैः दीयमानः आहारः उभाभ्याम् अपि यदि सेव्येत तर्हि अचिरात् एव पुनरपि बुभुक्षा बाधेत । पुनः आहारः कदा प्राप्येत इति न ज्ञायते । इतोऽपि दूरप्रयाणं तु करणीयम् अस्ति । मम प्रयाणे एषा पत्नी विव्नायते । तया काशी न प्राप्येत चेदपि न हानिः । मया तु काशी प्राप्तव्या एव । अतः एषः समग्रः आहारः मया एव सेव्येत चेत् वरं स्यात्' इति ।

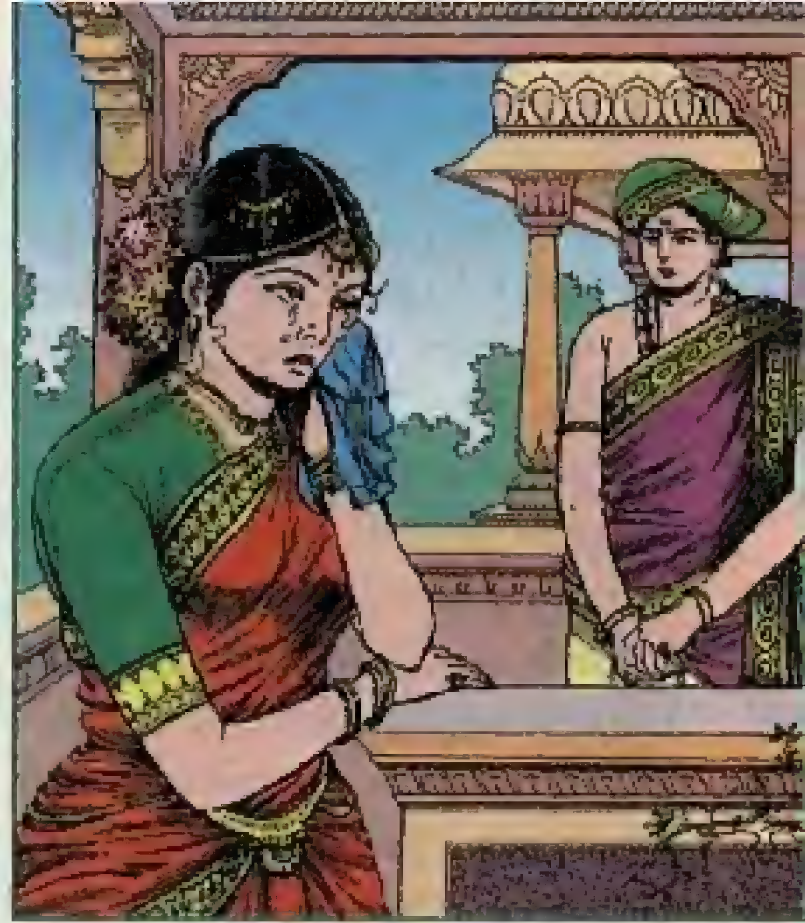
एवं विचिन्त्य सः पत्न्याः समीपं गत्वा अवदत् - "भवती अग्रे गच्छतु । अहं काल-कृत्यानि समाप्य अचिरात् एव भवतीम् अनुसरिष्यामि" इति ।

तस्य आदेशं पालयन्ती पत्नी ततः प्रस्थितवती । अनन्तरं राजकुमारः समग्रम् आहारं खादित्वा पर्णबन्धं यथापूर्वं बद्ध्वा वेगेन पदानि स्थापयन् पत्न्याः समीपं गतवान् ।

पत्नी आशापूर्णया दृष्ट्या यदा आहारबन्धं दृष्टवती तदा राजकुमारः कोपम् अभिनयन् - "अहो, एतेषां ग्रामीणानां धूर्तता ! ते रिक्तं पत्रबन्धं दत्तवन्तः सन्ति, पश्यतु" इति वदन् रिक्तं पत्रबन्धम् उद्धाट्य दर्शितवान् ।

पत्नी तस्य वञ्चनापूर्णं व्यवहारं यद्यपि ज्ञातवती, तथापि किमपि अजानती इव मौनेन स्थितवती । पुनः द्वित्राणां दिनानां यात्रायाः अनन्तरं काशी प्राप्ता ताभ्याम् ।

राजकुमारः यथाशास्त्रं स्वस्य पट्टाभिषेकं कारयित्वा राजपदवीम् अलङ्कृतवान् । भोग-व्यवहारे मग्नः सः पत्न्याः उपस्थितिम् एव विस्मृतवान् । दुःखेषु या सहभाषिणी आसीत् तस्यै सुखे अपि सहभागः दातव्यः इत्यंशः

तेन न स्मृतः एव । पत्न्या राजयोग्यः आहारः प्राप्यमाणः अस्ति किम्, तया राजोचितानि वस्त्राणि ध्रियमाणानि सन्ति किम् इत्यादिकं तेन न चिन्तितम् एव । अतः प्राप्तादे वसन्त्याः अपि तत्पत्न्याः चिन्ता तु न अपगता ।

राज्ञः आस्थाने स्थितः पण्डितामात्यः राज्ञ्याः एतां चिन्ताम् अल्पे एव काले लक्षितवान् । अतः कदाचित् सः तया मेलितुं गतः । राज्ञी तं यथोचितं स्वागतीकृत्य आसनादिदानेन सत्कृतवती ।

पण्डितामात्यरूपी बोधिसत्त्वः अवदत् - "महाराज्ञि ! कष्टानि अपगतानि इत्यतः राजा मह्यं विविधानि उपायनानि दत्तवान् । किन्तु भवत्या तु अद्यावधि किमपि न दत्तम्" इति ।

"महानुभाव ! अहं नाममात्रेण राज्ञी अस्मि अत्र । वस्तुतः तु अत्रत्यायाः दास्याः मम च

न कोऽपि भेदः । कष्टे यथा, तथैव राज्ञः
सुखभोगादिषु या सहभागं न प्राप्नोति सा
राज्ञी कथं भवेत् ?" इति वदन्ती अश्रुणि
स्त्रावयन्ती राज्ञी काशीं प्रति आगमनसमये
तेन कृतं दुर्व्यवहारं श्रावयित्वा पुनः अवदत् -
"इदानीम् अपि मम पतिः मयि अवधानवान्
नास्ति । मम आहारविषये, वस्त्रविषये, स्थान-
विषये वा न चिन्तयति एव सः" इति ।

तां सान्त्वयित्वा बोधिसत्त्वः अवदत् -
"महाराज्ञि ! अलं चिन्तया । वस्तुस्थितिं
भवत्याः मुखात् ज्ञातुम् एव मया अत्र आगतम् ।
श्वः पूर्णायां सभायाम् अहं भवतीम् एतान् एव
प्रश्नान् प्रक्ष्यामि । भवती निर्भयम् उत्तरं ददातु ।
ततः भवत्याः कष्टानि अपगतानि भविष्यन्ति" इति ।

अनन्तरदिने राज्ञी यदा राजसभाम् आगता
तदा बोधिसत्त्वः अवदत् - "राज्ञीपदं प्राप्तवती
भवती सेवकानां विषये न चिन्तयति एव ।
एतत् किमर्थम् ?" इति ।

तदा राज्ञी सर्वं विवृतवती सभायाम् ।
पत्न्याः भागः अपि खादितः इत्येषः अंशः
सर्वैः ज्ञातः इत्यतः राजा नितराम् अपमानं

प्राप्तवान् ।

राज्ञ्याः कथनं श्रुत्वा बोधिसत्त्वः अवदत्
- "महाराज्ञि ! येन पत्न्याः सुखदुःखादिकं न
विचार्यते तेन सह भवत्या स्थातव्यं नास्ति ।

श्लोकः कश्चन एवं श्रूयते -

त्यजेन्नरं तं परिहीणवन्तं

न चादरः स्यान्न हि भक्तिरस्मिन् ।

खगो द्रुमं क्षीणफलं विहाय

समेति चान्यं विपुलो हि लोकः ॥ इति ।

अतः यः पत्न्याम् आदरवान् न, तस्मिन्
प्रीतिः दर्शनीया नास्ति । पक्षी अपि फलहीनं
वृक्षं परित्यजति । लोकः विशालः अस्ति ।
अतः आश्रयः तु कुत्रचित् प्राप्येत एव" इति ।

एतानि वचनानि श्रुत्वा पश्चात्तापेन दग्धः
राजा सिंहासनात् अवतीर्य बोधिसत्त्वस्य पादौ
गृहीत्वा - "पण्डितामात्यवर्य ! मम अपराधः
कृपया क्षन्तव्यः । यत् प्रवृत्तं तद्विषये नितरां
खिन्नोऽस्मि अहम् । इतः परं पत्न्याः विषये
धर्म्यं व्यवहारं करिष्यामि" इति ।

तस्मात् दिनात् राज्ञः व्यवहारे पूर्णं परिवर्तनं
जातम् । पत्नीम् आदरेण पश्यन् सः सुखेन
जीवितवान् ।

विष्णुपुराणम्

क पिलवस्तुनगरतः सुदूरं गतः सिद्धार्थः स्वकीयम् उत्तरीयम्, आभरणानि, खड्गं च निष्कास्य चेन्नस्य हस्ते यच्छन् उक्तवान् - “चेन्न ! भवान् मम प्रणामान् पितरं निवेदयतु । तम् एतदपि निवेदयतु यत् सिद्धार्थः विशाले विश्वे पदार्पणं कृतवान् अस्ति, सः समस्तप्राणिनां दुःखनिवारकः धर्मचक्रवर्ती भूत्वा कपिलवस्तुनगरं पुनरपि आगमिष्यति, सिद्धार्थनाम्नः सार्थकतासम्पादिकां सिद्धिं प्राप्तुं भवदीयः पुत्रः आशीर्वादं प्रार्थयति इति” इति ।

चेन्नः किमपि वक्तुम् असमर्थः । तस्य नेत्राभ्यां निरन्तरम् अश्रुधारा प्रवहति । एतत् दृष्ट्वा खेदम् अनुभवन् सिद्धार्थः उक्तवान् - “चेन्न ! मातृप्रेमतः वञ्चितं मां भवान् बाल्यतः पोषितवान् । अङ्गे उपवेश्य लालयता भवता

मदीयाः इच्छाः सर्वाः पुरिताः । मात्रा इव वात्सल्यं प्रदर्शितम् अपि । भवदीयम् उपकारम् अहं कथं वा विस्मरेयम् ? दैवयोगात् यदि मया सिद्धिः प्राप्येत तर्हि तत्र भवतः सहयोगः सर्वप्रथमम् उल्लेखयिष्यते । इदानीं गृहं गच्छतु भवान्” इति ।

चेन्नस्य स्कन्धम् आस्फालयन् सिद्धार्थः तं राजधानीं प्रतिप्रेषितवान् ।

चेन्नः किञ्चित्कालं यावत् तत्रैव स्थितवान् । तस्य मनः दुःखपीडितम् आसीत् । यं राजकुमारं सः बाल्यात् आरभ्य लालितवान्, यस्य च बालचेष्टाः युवकव्यवहाराः च दृष्टाः, तादृशः राजकुमारः इदानीं सर्वं त्यक्त्वा गच्छन् अस्ति । किन्तु चेन्नः किं वा कर्तुं शक्नुयात् ? किञ्चित्कालं तत्र स्थित्वा ततः भारभूतानि पदानि स्थापयन् सः रथसमीपम् आगतवान् ।

सिद्धार्थः स्वकीयं महाप्रस्थानम् आरब्ध-
वान् । उषःकालः आसन्नः ।

राजधानीम् आगतः चेन्नः सिद्धार्थस्य वार्ता
शुद्धोदनं निवेदितवान् । एतत् श्रुत्वा शुद्धोदनः
मूर्च्छावस्थां गतवान् ।

यशोधरा पुत्रं राहुलं वक्षसा आलिङ्ग्य -
“पुत्र ! भवता अपि पितुः प्रस्थानं निरोद्धुं न
शक्तं खलु” इति वदन्ती रोदनं कृतवती ।
किञ्चित्कालानन्तरं कथञ्चित् दुःखं निगूह्य
पतिदेवस्य मुखमण्डलं महापुरुषलक्षणाङ्कितं
स्मरन्ती सा उत्थितवती । स्वीयया परिचर्यया
श्वशुरस्य उपचारं कृतवती ।

“महाराज ! भवान् भवतः पुत्रं मानवं न
चिन्तयतु । सः शाक्यवंशं पावयिष्यति ।
भवान् यथा कपिलवस्तुराज्यस्य हितं सदा
चिन्तयति, तथैव भवतः पुत्रः विशालस्य
प्रपञ्चस्य हितं चिन्तयति । जगतः उद्धारार्थं

सः गौतमसिद्धार्थरूपेण भूलोकम् आगतवान्,
राजधानीं त्यक्त्वा गतवान् च” इति ।

यशोधरायाः वचनेन शुद्धोदनः सत्यं ज्ञात-
वान् इव । सः अश्रूणि मार्जयन् उत्थित-
वान् । तदा यशोधरा राहुलं श्वशुरहस्ते
अर्पयन्ती उक्तवती - “एषः भवतः पुत्रस्य
प्रतिरूपम्” इति ।

यशोधरा मनसि सङ्कल्पं कृतवती - ‘राहुलः
सम्यक् अनुशासनपूर्वकं पालनीयः । एतस्य
पितुः नाम सार्थकं यथा स्यात् तथा एषः
वर्धनीयः मया । एतत् मम कर्तव्यम्’ इति ।

समस्तजगतः उद्धारकं तत्त्वम् अन्विष्यन्
सिद्धार्थः अनेकानि कष्टानि सहमानः बहुषु
प्रदेशेषु अटितवान् । अस्मिन् अवसरे एकदा
बुभुक्षया पिपासया च सः मूर्च्छां गतः । तदा
कञ्चित् गोपालकः क्षीरदानपूर्वकं तं रक्षित-
वान् । एतेन प्रसङ्गेन सिद्धार्थः प्राणरक्षणम्
आद्यं कर्तव्यम् इति सत्यं ज्ञातवान् । समाजसेवा
मम कर्तव्यम् इति निश्चितवान् च ।

भिक्षुरूपेण देशाटनं कुर्वन् सिद्धार्थः
अनेकान् साधुसंन्यासिनः योगिनः अन्यान्य-
मार्गानुयायिनः च दृष्टवान् । तद्द्वारा महत्
ज्ञानम् अर्जितवान् सः । तेषां जनानां सम्पर्कतः
सिद्धार्थस्य मनसि ‘तपोद्वारा सर्वं सेत्स्यति’
इति भावना उत्पन्ना ।

अतः सः कठोरे तपसि मग्नः जातः ।
तस्मिन् अवसरे सुजाता नाम गर्भवती तस्य
समीपम् आगत्य - “पुत्रः उत्पन्नः चेत् एतस्य
तपस्विनः पुनर्दर्शनं करिष्यामि” इति सङ्कल्पं
कृतवती । तस्याः अभिलाषः पूर्णः । अतः
सुजाता शिशुम् उन्नीय क्षीरफलादीनि अपि

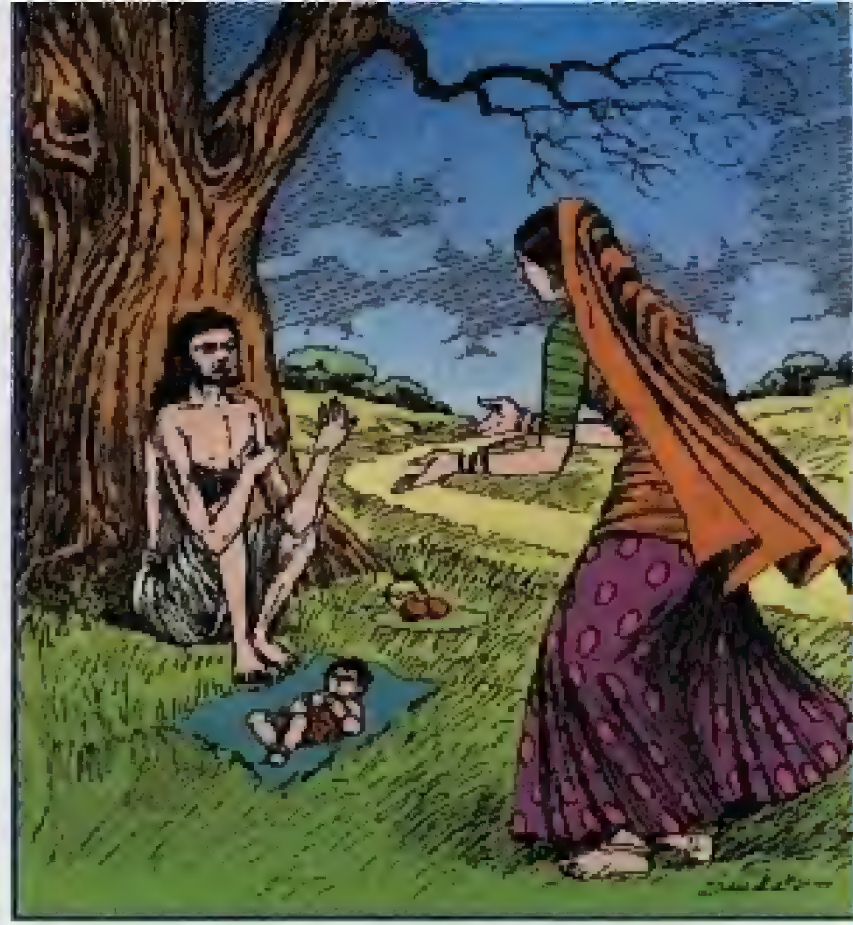
स्वीकृत्य सिद्धार्थस्य समीपम् आगतवती ।

सा सिद्धार्थं प्रणम्य - “भवतः अनुग्रहेण मया पुत्रः प्राप्तः” इति वदन्ती सिद्धार्थेन निषिद्धयमाना अपि पुत्रेण तदीयपादस्पर्शं कारितवती ।

तदा सिद्धार्थः उक्तवान् - “मातः ! भवती यथा चिन्तयति तथा अहं न महिमान्वितः पुरुषः । येन केनापि भावेन प्रेरिता भवती क्षीरादिकं दत्तवती स्यात् । किन्तु अहं तु ‘भवती दयारूपिणी’ इति एतावन्मात्रम् एव चिन्तयामि । भवत्याः आचरणेन अहं दयायाः महत्त्वं ज्ञातवान् । भवती प्रकृतिः इव पूज्यतमा माता” इति ।

“भगवन् ! महात्मा भवान् आत्मनः महत्त्वं प्रकटयितुम् अनिच्छन् एवं वदति । भवान् महिमान्वितः पुरुषः इति तु अहं स्पष्टं जानामि । उत्तमकुलोत्पन्नः भवान् गोपकुलीयायाः मम गृहं यदि आगच्छेत् तर्हि ततोऽपि महत् भाग्यं किम् अन्यत् स्यात् मम ? सामान्यगृहिण्याः मम आतिथ्यं स्वीकरोतु कृपया । मदीयं पुत्रम् आशिषा अनुगृह्णातु च” इति प्रार्थितवती सुजाता ।

“अम्ब ! अहं सत्यं वदामि - मम तपः अद्यापि न पूर्णम् । इदानीम् अपि अहं इतरे इव कश्चित् सामान्यः । मानवेषु उच्चनीच-भावना कदापि न प्रदर्शनीया । सर्वेषु जीविषु यथा प्राणशक्तिः अभिन्ना तथा मानवता अपि अभिन्ना । यदा मम तपः सफलं भविष्यति, तदा एव अहम् अन्यान् आशिषा अनुग्रहीतुम् अर्हः भविष्यामि । तदा निश्चयेन भवत्याः अतिथिः भविष्यामि” इति सान्त्वनवचनानि

उक्तवान् सिद्धार्थः ।

“एतत् आश्वासनं कदापि न विस्मर्तव्यम्” इति पुनः पुनः वदन्ती सा सिद्धार्थं पुनः अपि नमस्कृत्य, तदीयचरणयोः स्पर्शं पुत्रेण पुनः कारयित्वा ततः निर्गता ।

क्रमशः तपःकर्मणि सिद्धार्थस्य विश्वासः न्यूनः जातः । तपसि लीनाः बहवः स्वार्थ-साधकाः आसन् । तेषु कोऽपि मानवहितं विश्वहितं वा न चिन्तयति । तपः नाम शरीरकष्टदायकम् आत्महत्यासदृशम् इति सः चिन्तितवान् । अतः सः निश्चितवान् यत् तपः त्यक्तव्यम् इति । एतत् ज्ञात्वा बहवः साधकाः तस्य उपहासं कृतवन्तः । “गौतमः भ्रष्टः जातः” इति प्रचारं कृतवन्तः च ।

बहवः साधकाः अद्भुतशक्तिं सम्पाद्य, इन्द्रजालादिकं प्रदर्शयन्तः जनान् आकर्षन्तः आसन् । वस्तुतः एतैः मानवकल्याणार्थं किमपि

साहाय्यं न आचरितम् । अज्ञाने अन्धविश्वासे
च निमग्नानां जनानाम् उद्धारार्थं कोऽपि प्रयत्नः
केनापि न कृतः ।

महाराजान् प्रलोभनेन वञ्चयन्तः एते यज्ञ-
यागादीनां व्याजेन मांसाहारसेविनः सन्तः
सज्जनान् अपि मार्गभ्रष्टान् कुर्वन्ति स्म ।

एतत्सर्वं सगाम्भीर्यं चिन्तयन् सिद्धार्थः
स्वकर्तव्यं पुनः पुनः स्मरन् एकस्य विशालस्य
अश्वत्थवृक्षस्य अधः उपविष्टः आसीत् ।
तथैव अन्तर्मुखतां गते तस्मिन् ज्ञानम् उदितम् ।

तद्दिनं वैशाखपूर्णिमा । सकलकलासहितः
चन्द्रः आकाशे विराजते स्म । तदा एव गौतमेन
बुद्धत्वं प्राप्तम् । परिपूर्णबुद्धरूपेण सः विकासं
प्राप्तवान् ।

सिद्धार्थः ज्ञानोदयेन अनिर्वचनीयम् अनुभवं
प्राप्तवान् । एतां ध्यानावस्थाम् एव सः परम-
निर्वाणं चिन्तितवान् ।

ततः आरभ्य वैशाखपूर्णिमा बुद्धपूर्णिमा-
नाम्ना जनप्रिया जाता । अश्वत्थवृक्षः बोधि-
वृक्षरूपेण पूज्यः जातः । गौतमः बोधिसत्त्व-
नाम्ना विख्यातः ।

‘अहिंसया एव मानवः उत्तमः मानवः
भूत्वा बुद्धत्वं प्राप्नोति । इन्द्रियनिग्रहपूर्वकं
रागद्वेषादीन् दूरीकृत्य सुखदुःखनिग्रहपूर्वकं
पृथग्भूय सः बुद्धत्वपदम् अधिरोहति । यथा
एकः दीपः अन्यं दीपं ज्वालयन् लोकं
प्रकाशयति, तथैव एकः बुद्धत्वं प्राप्य जगतः
अन्धकारं निवारयितुम् अर्हति । अतः सर्वैः
रागद्वेषादयः निग्रहणीयाः । सुखानि दुःखानि
च समभावेन द्रष्टव्यानि । जगतः उद्धारः न
हि सामान्यं कार्यम् । एकेन द्वाभ्यां वा एतत्
कार्यं कर्तुं न शक्यते । व्यापकतया एतत्
कार्यं यथा प्रचलेत् तथा प्रयत्नः करणीयः ।
समग्रे समाजे परिवर्तनम् आनेतव्यम्’ इति
जनान् अबोधयत् सः ।

गौतमबुद्धः यत् ज्ञानं प्राप्तवान् तस्य प्रसारं
कर्तुम् आरब्धवान् । पूर्वं यैः तस्य उपहासः
कृतः ते अपि तस्य अनुयायिनः सञ्जाताः ।
तस्य अनुयायिनां सङ्ख्या दिने दिने अवर्धत ।

बुद्धः जगति धर्मजागरणं कृतवान् ।
सामान्याः अपि तत्त्वं यथा जानीयुः तथा
जीवनसूत्राणां प्रचारं कृतवान् ।

बुद्धस्य तत्त्वस्य सारं ज्ञात्वा सहस्रशः जनाः
तदीयं शिष्यत्वम् अङ्गीकृतवन्तः । सर्वप्राधान्येन
अहिंसातत्त्वं बोधयन् बुद्धः समग्रे देशे सञ्चारं
कृतवान् । तस्मिन् अवसरे मगधचक्रवर्ती
बिम्बसारः बुद्धोपदेशेन प्रेरितः सन् प्राणि-
बलिपूर्वकं क्रियमाणं यज्ञं स्थगितवान् ।

स्वकीयं मुकुटं बुद्धस्य चरणतले समर्प्य प्रजा-
हितार्थं बौद्धमतम् आश्रितवान् । स्वदेशे अपि
बौद्धमताहिंसातत्त्वयोः प्रसारं कृतवान् ।

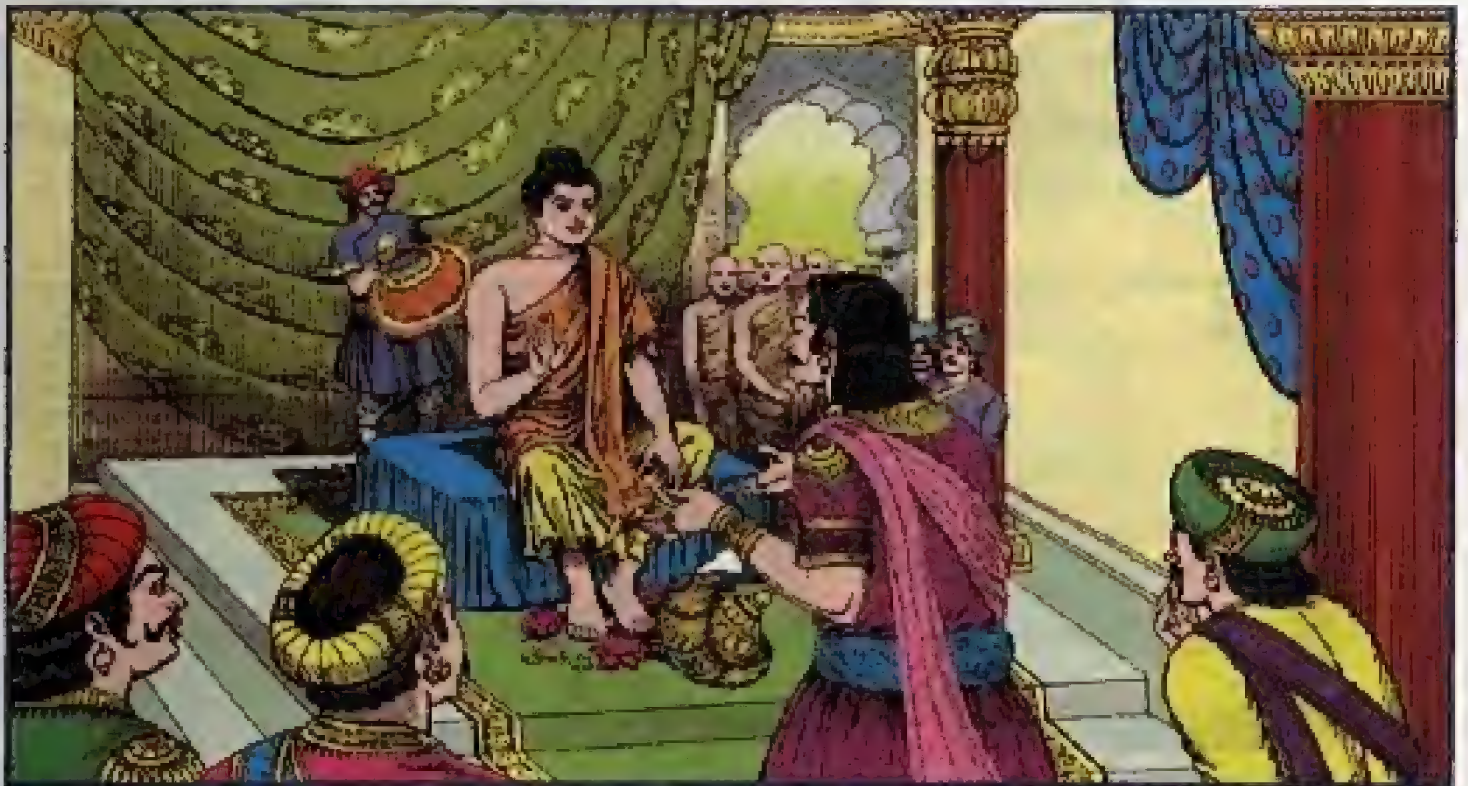
बुद्धस्य उपदेशाः सिद्धान्ताः सूत्राणि च
बौद्धमतस्य सारभूतानि जातानि । बुद्धानु-
यायिनः बौद्धाः इति विख्याताः । तैले पतितः
जलबिन्दुः इव बौद्धमतं समग्रे जगति प्रसृतम्
अभवत् । भारतात् निर्गताः बौद्धमतप्रचारकाः
विदेशान् गत्वा बौद्धमतस्य प्रतिपादनं प्रसारं
च कृतवन्तः । एतेन विदेशेषु अपि असङ्ख्याः
जनाः बौद्धमतम् अवलम्बितवन्तः ।

बुद्धः अज्ञानान्धकारे निमग्नस्य जगतः
मार्गदर्शकज्योतिः अभवत् । अहिंसायाः
प्रतीकं धर्मचक्रं सञ्चालयन् शान्तिं सर्वत्र
प्रसारयन् एषः धर्मचक्रवर्ती सञ्जातः ।

बुद्धः स्वजीवितकाले विविधेषु देशेषु
बौद्धसङ्घानां स्थापनं कृतवान् । सेवाधर्मस्य
प्रचारं च कृतवान् । सर्वे बौद्धसंन्यासिनः

समाजसेवकाः सन्तः सामान्यजनानां जीवनेषु
परिवर्तनम् आनीतवन्तः । सामान्यान् अपि
स्नेहेन पश्यन्तः ते संस्कारप्रधानस्य शिक्षणस्य
प्रसारं कृतवन्तः । बुद्धस्य देशाटनावसरे अनेके
राजानः तस्य धार्मिकं आधिपत्यम् अङ्गीकृत्य
स्वीयानि मुकुटानि बुद्धस्य पदतले अर्पित-
वन्तः । बुद्धं चक्रवर्तिनां चक्रवर्तिनं मन्यमानाः
ते तस्य आदेशानुसारं शासनं कृतवन्तः ।
राज्यपालनावसरे ते अहिंसां दयां च अव-
लम्बितवन्तः । जातिभेदम् अपरिगणयन्तः
बौद्धधर्मं सर्वेषु राज्येषु जनाः अङ्गीकृतवन्तः ।

तदीये जीवितकाले एव पण्डिताः, पामराः,
ज्ञानिनः, राजानः, चक्रवर्तिनः च तं बुद्धं
भगवतः अवतारं मन्यन्ते स्म । किन्तु बुद्धः
जनानाम् आराधनं न इच्छति स्म । सः सर्वदा
प्रतिपादयति स्म यत् श्रेष्ठेन सत्कर्मणा एव
मानवः निर्वाणं प्राप्तुम् अर्हति, न तु भक्तेः
आराधनतः वा इति ।

षण्णां वर्षाणाम् अनन्तरं बुद्धः कपिल-
वस्तुनगरं प्रति प्रस्थितवान् ।

बुद्धस्य आगमनवार्ता समग्रे नगरे व्याप्ता ।
एतेन जनाः नवोत्साहम्, असीमम् आनन्दं च
प्राप्तवन्तः । बुद्धस्य स्वागतार्थं सन्नाहः
विशेषतः आरब्धः । बुद्धस्य दर्शनं प्राप्तुं
जनाः कुतूहलिनः आसन् ।

नगरे सर्वत्र तोरणानि निर्मितानि । समग्रे
नगरे नवोत्साहः उत्पन्नः । जनाः अहोरात्रं
कार्यं कुर्वन्तः नगरम् अलङ्कृतवन्तः । स्त्रियः
अपि गृहस्य पुरतः रङ्गवल्लीं लिखन्त्यः
नीराजनार्थं सिद्धतां कुर्वन्त्यः आसन् ।

बुद्धनाम्ना ख्यातः मम पुत्रः प्रत्यागमिष्यति
इति चिन्तयन् शुद्धोदनः अपि सन्तुष्टः । सः
अवर्णनीये महानन्दसागरे निमग्नः ।

“अम्ब ! श्रुता खलु वार्ता ? पिता
आगमिष्यति । भवदीयः पिता आगमिष्यति”
इति राहुलः उत्साहेन मातरं निवेदितवान् ।
एषः राहुलः इदानीं षड्वर्षीयः बालकः ।

“आं, पुत्र ! भवदीयः पिता भिक्षुः भूत्वा
अत्र आगमिष्यति । चक्रवर्तिने तस्मै अस्माभिः
भिक्षा दातव्या” इति उक्तवती यशोधरा ।

“किं मम पिता चक्रवर्ती अस्ति ? अहं
चक्रवर्तिनः पुत्रः किम् ?” इति कुतूहलेन
पृष्ठवान् राहुलः ।

तदा यशोधरा उक्तवती - “आम् ! सः
समग्रस्य जगतः चक्रवर्ती अस्ति” इति ।

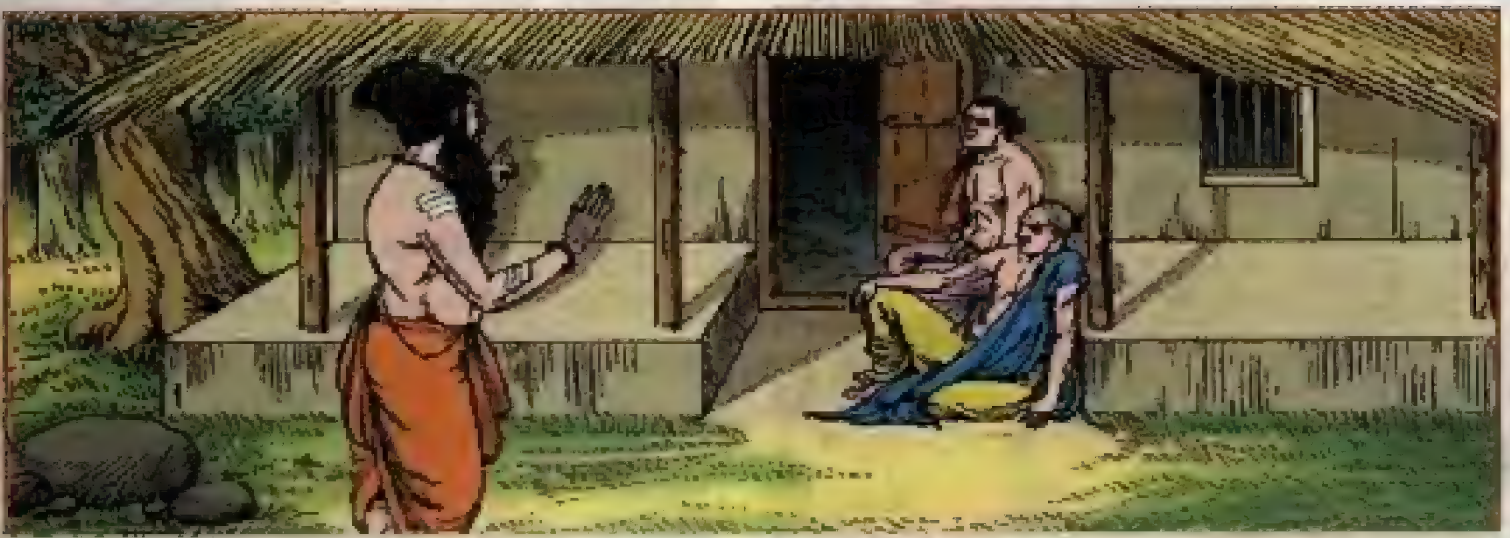
“एवं तर्हि एतत् भवननगरादिकं सर्वम्
अपि तदीयम् एव” इति अवदत् राहुलः ।

“सत्यम् । किन्तु भवदीयः पिता एतत्
सर्वं न इच्छति । वैभवेन सः तृप्तिं न प्राप्त-
वान् । अतः सर्वं परित्यज्य सः गतवान् ।
तस्य आदेशानुसारम् आचरणम् एव इदानीं
अस्माभिः दातव्या भिक्षा । एतत् एव इदानीं
उचितम्” इति उक्तवती यशोधरा ।

“अम्ब ! तथैव करवाम वयम् । अहं
पितुः आदेशं परिपालयिष्यामि । तम् अनु-
सरामि अपि । पिता येन मार्गेण गतः तम् एव
मार्गम् अहम् अपि निश्चयेन अनुसरिष्यामि”
इति उक्तवान् राहुलः ।

एतत् श्रुत्वा आनन्दाश्रूणि विमुञ्चन्ती
यशोधरा पुत्रं प्रीत्या आलिङ्गितवती । “पुत्रः
पितुः मार्गम् अनुसरति” इत्येतस्मात् अपि
सन्तोषजनकं किम् अन्यत् स्यात् तस्याः ?

स्वावलम्बनम्

रामशर्मा सोमगुप्तः च सखायौ । तौ उभौ अपि दरिद्रौ । अतः कदाचित् तौ धनार्जनं कर्तुं स्वग्रामतः प्रस्थितौ । बहुदूरं गतौ तौ अतीव श्रान्तौ जातौ । मध्येमार्गे कस्यचन मुनेः आश्रमः ताभ्यां दृष्टः । तौ तस्य अन्तः गतवन्तौ ।

मुनिः तयोः आगमनकारणं ज्ञात्वा तौ बोधितवान् - "पुत्रौ ! भवतोः अन्यतरः ब्राह्मणः अस्ति । ब्राह्मणः धनमोहे निमग्नः न भवेत् । सः ज्ञानार्जने निरतः सन् विद्यादानं कुर्यात् । भवतोः अपरः वैश्यः । सः मत्तः वाणिज्यव्यवहारान् ज्ञात्वा तेन धनार्जनं कर्तुम् अर्हति । किन्तु वैश्यस्य धनार्जनमात्रमेव कार्यं न भवेत् । सः जनतायाः सेवायाम् अपि निरतः भवेत् । अनेन सः वशः प्राप्नोति" इति ।

मुनेः सूचनानुगुणं तौ उभौ अपि वर्षत्रयं तत्रैव विद्याभ्यासं कृतवन्तौ । रामशर्मा अनेकेषु शास्त्रेषु पाण्डित्यं प्राप्तवान् । सोमगुप्तः अपि

वाणिज्यविषये स्थितानि रहस्यानि ज्ञातवान् । ततः रामशर्मा स्वीयेन पाण्डित्येन राजास्थाने उद्योगं लब्धवान् । सोमगुप्तः अपि वाणिज्ये उत्तमं स्थानं प्राप्तवान् । एवं पञ्चसु वर्षेषु तौ उभौ अपि धनिकेषु अन्यतमत्वेन परिगणितौ जातौ ।

बहूनि वर्षाणि अतीतानि ! रामशर्मणः पुत्रः कृष्णशर्मा प्रौढः अभवत् । किन्तु पुत्रस्य विषये पितुः महती चिन्ता उत्पन्ना । यतः सः पुत्रः अनुक्तग्राही । सर्वदा क्रीडायाम् अटने च निरतः सः पठने अनासक्तः । रामशर्मा तु महान्तं प्रयत्नं कृतवान् पुत्रं विद्यावन्तं कर्तुम् । किन्तु तस्य प्रयत्नः विफलः एव अभवत् । एवं स्थिते काचन अनूह्य घटना संवृत्ता ।

कदाचित् रामशर्मा विद्यार्थिनः कश्चित् श्लोकं पाठयति स्म । स श्लोकः क्लिष्टः आसीत् इति कारणात् विद्यार्थिनः तस्य तात्पर्यं शीघ्रं न गृहीतवन्तः । बहुवारं श्लोकपाठनेनापि

विद्यार्थिभिः तस्य अर्थः न ज्ञातः एव । तेन श्रान्तः सन् रामशर्मा विश्रामाय गृहाभ्यन्तरं गतः ।

विद्यार्थिनः बोधयितुं पित्रा रामशर्मणा क्रियमाणं परिश्रमं कृष्णशर्मा अवलोकितवान् । पिता श्रान्तः सन् यदा गृहाभ्यन्तरं गतः तदा कृष्णशर्मा आगत्य पितुः आसने उपविश्य विद्यार्थिनां पाठनम् आरब्धवान् । यस्य श्लोकस्य पाठनेन रामशर्मा नितरां श्रान्तः, तमेव श्लोकं कृष्णशर्मा सलीलं बोधितवान् । विद्यार्थिनः कृष्णशर्मणः बोधनेन सुलभतया एव तस्य तात्पर्यं ज्ञातवन्तः ।

गृहे उपविश्य एव रामशर्मा एतं चमत्कारं दृष्ट्वा नितराम् आश्चर्यचकितः । तेन चिन्तितं यत् मम पुत्रः न मूर्खः इति । 'मम पुत्रे स्थिता स्मरणशक्तिः अन्यादृशी । सः कठिनानि अपि

शास्त्राणि सुलभतया प्राप्तुं शक्नोति' इति मत्वा सः पुत्रं स्वाभिप्रायम् अवगमितवान् । किन्तु तदा पुत्रेण पृष्ठं - 'विद्याभ्यासः किमर्थं करणीयः ?' इति ।

'सर्वेषाम् आदरं गौरवं च विद्यया एव प्राप्स्यते । धनार्जनाय अपि विद्या एव आवश्यकी' इति उक्तवान् पिता रामशर्मा ।

'जनाः इदानीमपि मां सगौरवं सादरं च पश्यन्ति । यतः अहं पण्डितस्य पुत्रः अस्मि । ब्राह्मणः अस्मि इत्यतः जनैः पूजापि क्रियते । अहं धनिकस्य भवतुः पुत्रः अस्मि अपि । अतः धनार्जनं किमर्थं करणीयं मया ?' इति कृष्णशर्मा पितरं पृष्ठवान् ।

पुत्रस्य एतादृशेन विचारेण रामशर्मा किमपि वक्तुं समर्थः नाभवत् । अस्याम् एव चिन्तायां सः मग्नः जातः । तस्मिन् एव समये मित्रं सोमगुप्तः तदीयं गृहं प्रति आगतः । मित्रस्य आगमनात् रामशर्मणः मनसः किञ्चित् सन्तोषः जातः । किन्तु सोमगुप्तस्य कथनेन ज्ञानं यत् सोमगुप्तस्य पुत्रः वसुगुप्तः अपि रामशर्मणः पुत्रः इव पितरम् - 'अहं धनिकस्य पुत्रः अस्मि । मया किमर्थं धनार्जनं करणीयम्' इति पृच्छति इति ।

समानपरिस्थितौ स्थितयोः तयोः चिन्ता इदानीं तस्याः समस्यायाः परिहारे प्रवृत्ता । तौ उभौ अपि कञ्चित् उपायं चिन्तितवन्तौ । तदनुगुणं सोमगुप्तः पुत्रस्य वसुगुप्तस्य वसतिं रामगुप्तगृहे कल्पयित्वा वाणिज्यार्थं देशान्तरं गतः पत्न्या सह । गमनात् पूर्वं सेवकद्वयं पुत्रस्य रक्षणे नियोजितवान् सः ।

ततः गच्छता कालेन कृष्णशर्मवसुगुप्तयोः

महती मैत्री उत्पन्ना । मासद्वयम् अतीतम् ।

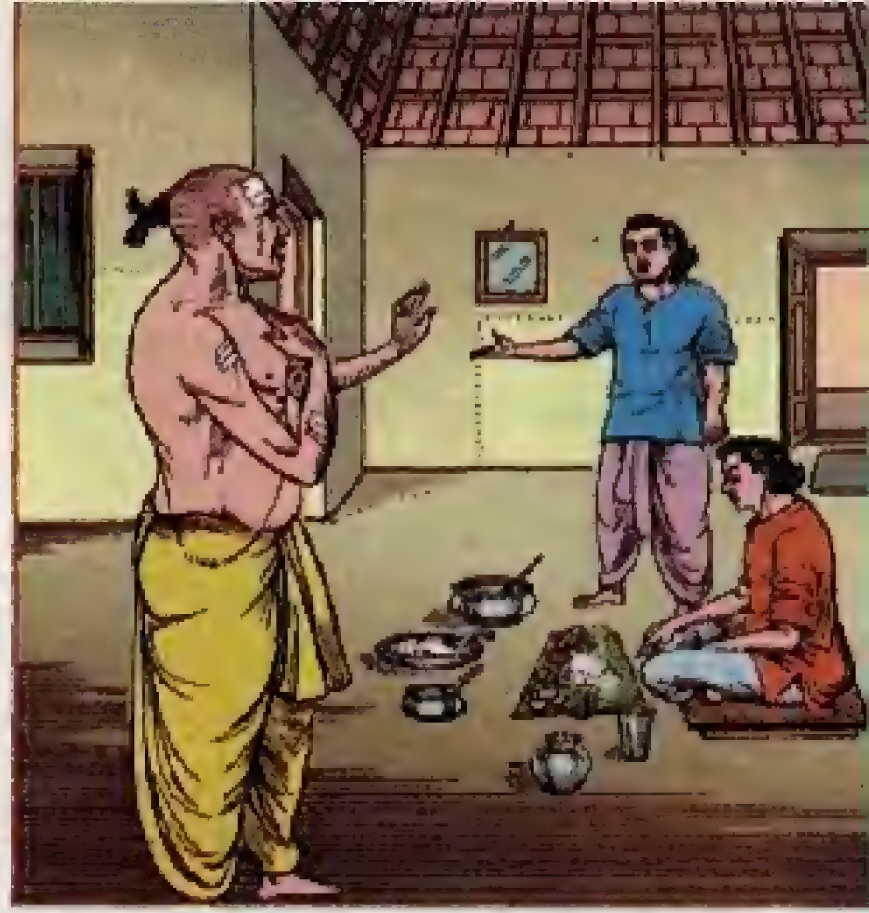
एकस्मिन् दिने रामशर्मा वसुगुप्तम् आहूय उक्तवान् - "भवतः पिता धनं प्रेषयितुं पत्रं लिखितवान् । अतः आपणं विक्रीय भवान् पित्रे धनं प्रेषयतु" इति । किन्तु वसुगुप्तः तद्विषये अवधानमेव न दत्तवान् ।

पुनरेकः मासः अतीतः । वसुगुप्तस्य समीपं कश्चन आगत्य काश्चन आघातकरीं वार्तां श्रावितवान् - "भवतः पितुः सोमगुप्तस्य नौका जले निमग्ना । नौकास्थः भवतः पिता अपि सपत्नीकः जले निमग्नः । तदीया सकला सम्पदपि विनष्टा । महता प्रयत्नेन तौ वयं तीरं प्रति आनीतवन्तः । किन्तु दौर्भाग्येण तौ सजीवं न स्थितौ" इति ।

एतां वार्तां श्रुत्वा वसुगुप्तः रोदनम् आरब्धवान् । रामशर्मा तस्य सान्त्वनं कृत्वा उक्तवान् - "वत्स ! आर्थिकी दुर्गतिः मां बाधते । अतः मया अप्रियम् अपि किञ्चित् वक्तव्यम् एव । अहं भवतः पिता इव न वणिक् । अतः भवतः पालनं कर्तुम् अहं न शक्नोमि । इतः परं भवता स्वस्य जीवनं स्वयमेव निर्वोढव्यम्" इति ।

एतत् वचनं वसुगुप्ते कोपम् अजनयत् । कोपेन एव सः रामशर्मणः गृहात् प्रस्थितः । किन्तु कुत्रापि तेन स्थलं न लब्धम् । बुभुक्षया पीडितः सः अगतिकः सन् पुनः रामशर्मणः गृहम् आगत्य - 'भोक्तुं किमपि ददातु' इति रामशर्माणं प्रार्थितवान् । रामशर्मणा भोजन-व्यवस्थां कृत्वा उक्तं यत् बहूनि दिनानि अहम् एतां व्यवस्थां कर्तुं न शक्नोमि इति ।

पितुः वचनं श्रुत्वा कृष्णशर्मा कुपितः ।

सः पितुः समीपम् आगत्य - "भवतः मित्रस्य पुत्रः अस्ति वसुगुप्तः । तस्य रक्षणं भवतः दायित्वं नास्ति किम् ?" इति पृष्ठवान् ।

"सोमगुप्तः मम मित्रम् । यदि सः आपदि मग्नः स्यात् तर्हि अहं निश्चयेन तस्य साहाय्यं कुर्याम् एव । किन्तु वसुगुप्तविषये मम किमपि दायित्वं नास्ति" इति उक्तवान् रामशर्मा ।

"वसुगुप्तविषये भवतः दायित्वं न स्यात् । किन्तु सः मम मित्रम् अस्ति । मम मित्रस्य विषये अस्माकं गृहे आदरः भवेत् एव" इति उक्तवान् कृष्णशर्मा ।

"एवं वक्तुं भवतः अधिकारः कः ?" इति तिरस्कारेण पृष्ठवान् रामशर्मा ।

"भगवतः पूजा क्रियते इति कारणेनैव अर्चकोऽपि भगवान् इव पूज्यते जनैः । तथैव अहमपि महापाण्डितस्य रामशर्मणः पुत्रः

अस्मि । एतदेव मम अधिकारं न द्योतयति किम् ?" इति पृष्ठवान् कृष्णशर्मा ।

रामशर्मा क्षणं विचिन्त्य उक्तवान् - "अहम् अग्रे भवते योग्यम् उत्तरं दास्यामि । इदानीं मया उच्यमानं कार्यं भवान् करोतु । वसुगुप्तस्य सेवकौ आहूय वसुगुप्तस्य सेवां कर्तुं तौ वदतु । अनन्तरं यत् प्रवृत्तं तत् मां सूचयतु" इति ।

कृष्णशर्मा सोत्साहं तत् कार्यं कर्तुं धावितवान् ! तौ सेवकौ एतावत्पर्यन्तं धनेन विनैव सेवां कुरुतः स्म । किन्तु इदानीं वसुगुप्तस्य विषये तिरस्कारवचनानि उक्त्वा - "इतः परं दरिद्रस्य वसुगुप्तस्य सेवां कर्तुम् आवां न सिद्धौ" इति तौ उक्तवन्तौ कृष्णशर्माणम् । अनेन उत्तरेण आश्चर्यचकितः कृष्णशर्मा आगत्य पितरं प्रवृत्तं सर्वं श्रावितवान् ।

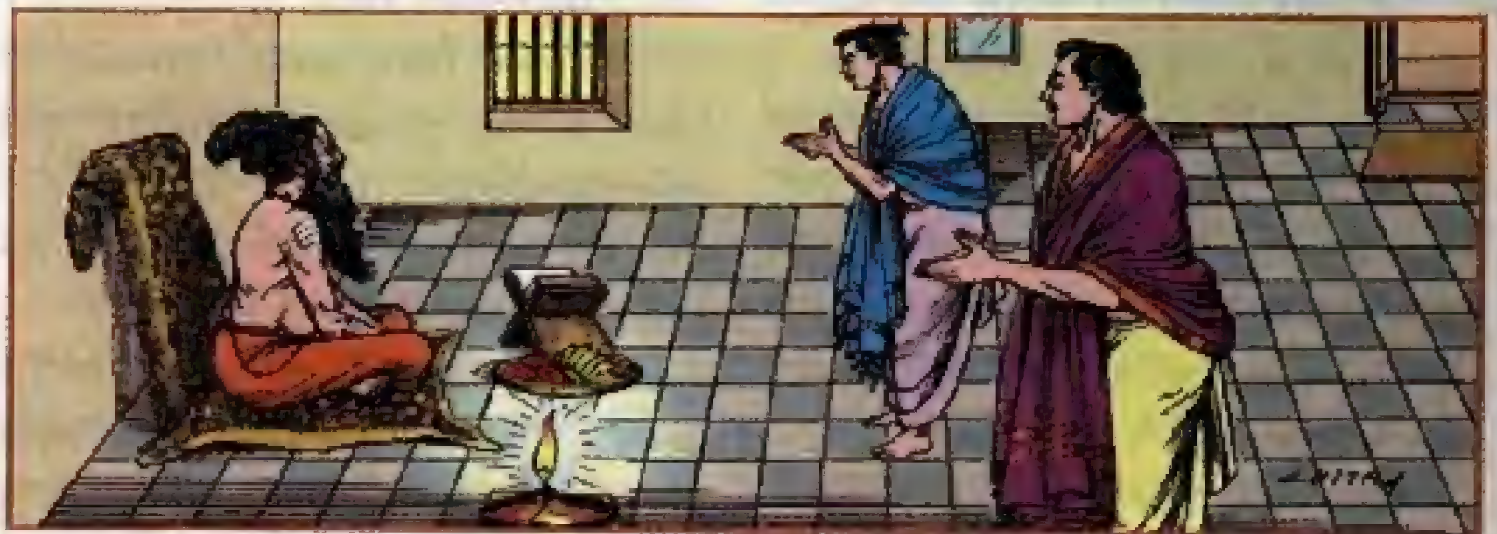
तदा रामशर्मा विहस्य उक्तवान् - "तयोः वचनं सत्यमेव । इदानीं वसुगुप्तस्य किमपि व्यक्तित्वमेव नास्ति । पितुः सान्निध्येनैव तस्मिन् गौरवम् उत्पन्नम् आसीत् । पितुः धनमेव अत्र कारणम् । धनरहितः वसुगुप्तः इदानीं सामान्य-जनत्वेन परिगणितः जातः । भवान् अपि मम पाण्डित्यात् आदरं प्राप्नुवन् अस्ति ! मम

सम्पत्तिस्तु पाण्डित्यमेव । सा सम्पत् यदि भवति न भवति तर्हि भवानपि वसुगुप्तः इव अग्रे कष्टम् अनुभविष्यति । स्वेन आर्जितेन धनादिना एव गौरवं सम्पादनीयम्, न तु अन्येन आर्जितेन धनादिना । स्वार्जितं सर्वदा स्वाधीनं स्थास्यति" इति ।

तदा कृष्णशर्मा क्षणकालं विचिन्त्य - 'स्वावलम्बनम् अवश्यमेव स्यात् मानवे । स्वावलम्बनकारणात् एव भवान् मित्रस्य साहाय्यम् आचरितुं समर्थः । अहं तु मम मित्रस्य साहाय्यं कर्तुम् असमर्थः अस्मि" इति उक्तवान् ।

"भवान् स्वीयेन मित्रेण सह मया उक्ते स्थले कानिचन वर्षाणि उषित्वा विद्याभ्यासं करोतु" इति पुत्रम् उक्त्वा रामशर्मणा स्वेन यत्र अधीतं तम् आश्रमं प्रति पुत्रः तत्सुदृढं च प्रेषितौ । कृष्णशर्मा वसुगुप्तश्च वर्षद्वयं तस्मिन् मुनेः आश्रमे विद्याम् अधीत्य प्रत्यागतौ । वस्तुतः वसुगुप्तस्य पिता न मृतः । अपि तु इतोऽपि आढ्यतरः एव जातः आसीत् सः ।

'एतत् सर्वम् आवां बोधयितुं पितृभ्यां कृतं नाटकम्' इति कृष्णशर्मा वसुगुप्तश्च ज्ञातवन्तौ ।

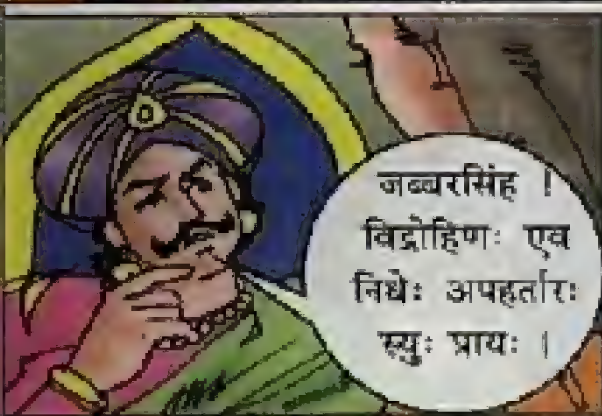
वीरसिंहः सेनापतिः च शान्तिपुरीयस्य प्राचीन-
निधेः समीपे राजौ गत्वा निश्चितवन्तौ यद् निधिं
वेतुं सः आशक्तव्यम् इति । यतः आर्यः च
कैथिल स्वयंसेवकैः सह आगत्य रक्षकपटौ खण्ड्य
मुच्छिन्नौ कृत्वा निधिं स्वोक्त्य गच्छतः । वीरसिंहः
जब्बरसिंहः च निधिम् अप्राप्य आश्चर्यान्वितौ
भवतः । याणह्वाय प्रेषितं किञ्चन पत्रं सन्देशं वदति
यत् एषः निधिः प्रजानाम् इति । राजकुमारेण
आर्येण सः सन्देशः प्रेषितः इति ज्ञायते ।

आर्यः

अज्ञातराजकुमारस्य
रहस्यम्

चित्रम् - गान्धि-अव्यः

तौ सैनिकौ वीरसिंहस्य पुरतः उपस्थाप्येते ।

शुकी मुनेः स्कन्धे उपविशति ।

किं दलपतिः
उपस्थितः ?

दलपतिः मुखदेवः तत्र उपस्थितः
भवति ।

श्रीमन् !
उपस्थितः अस्मि

अन्तः आगम्यताम् ।
काचित् विशेषवार्ता
अस्ति ।

आर्यः वसन्तः च वीरसिंहेन क्रियमाणं
निधेः अपहरणम् अवरुद्धवन्तौ स्तः ।
वीरसिंहः चिन्तयति यत् सः
निधिः विद्रोहिणाम् अधीनः
अस्ति इति ।

तस्य योजना
का ? आर्यः
कुत्र गतः ?

वीरसिंहः विद्रोहिणो
निग्रहाय अमृतपुरम् आक्रान्तुम् उद्युक्त
दृश्यते । वसन्तः तदनुयायिनः स्वयं-
सेवकाः च एतावता एव शान्तिपुरं प्राप्त-
वन्तः सन्ति । आर्यः नेतृत्वं वहतु
इति तेषाम् इच्छा ।

तर्हि युद्धं निश्चितम् ।

मुनिः अकस्मात् ध्याने मग्नः भवति ।

किम् आर्यः
विजयी भवेत् ?

दलपतिः निर्गमनाय उद्युक्तः भवति ।

आर्यविषये चिन्ता मास्तु
भवतः । यदा वीरसिंहः निर्गच्छति तदा
भवान् ससैन्यं गत्वा राजभवनं चतसृषु
दिक्षु आक्रामतु ।

तथैव करिष्यामि श्रीमन् !
राजकुमारीयं तायकं स्मरति
खलु भवान् ?

तत् आर्याय
कदा अर्पणीयम्
अस्माभिः ?

योग्ये काले ।
तद्दिनं दुरे नास्ति यस्मिन्
च आर्यः आत्मना
प्राप्तव्यं सर्वं प्राप्नुयात् ।

श्रीमन् । सुकन्या सदा
राजकुमारस्य मङ्गलम्
एव आशंसन्ती
तिष्ठति ।

सा कुत्रचित् भवेत्
चेदपि राजकुमारः तस्याः
रक्षणं करिष्यति ।

मुनिः सुखदेवं
प्रेषयति ।

मया यत्
उक्तं तत् न
विस्मर्तव्यम् ।

अहमवश्यं
राजभवनम्
अधोनी-
करिष्यामि ।

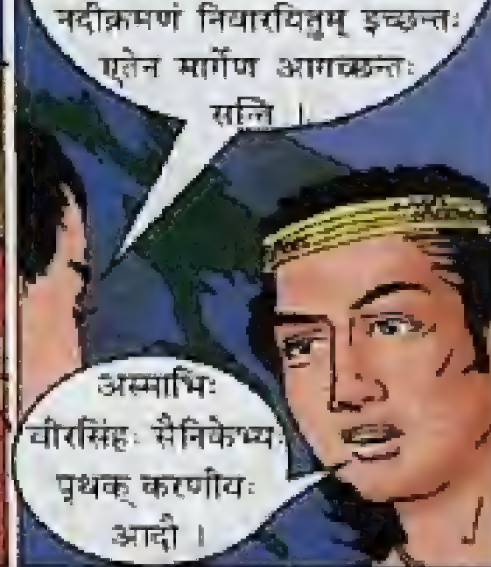
आर्यः वसन्तसमीपं नीयते ।

अहम् उपस्थितः
वसन्त ।

वयं महता
औत्सुक्येन
भवतः आगमनस्य
प्रतीक्षां कुर्वन्तः
स्मः आर्य ।

वीरसिंहः रत्नसैनिकाः च
नदीक्रमणं निवारयितुम् इच्छन्तः
गृहेण मार्गेण आगच्छन्तः
सन्ति ।

अस्माभिः
वीरसिंहः सैनिकेभ्यः
पृथक् करणीयः
आदौ ।

कश्चन स्वयंसेवकः तत्र आगच्छति ।

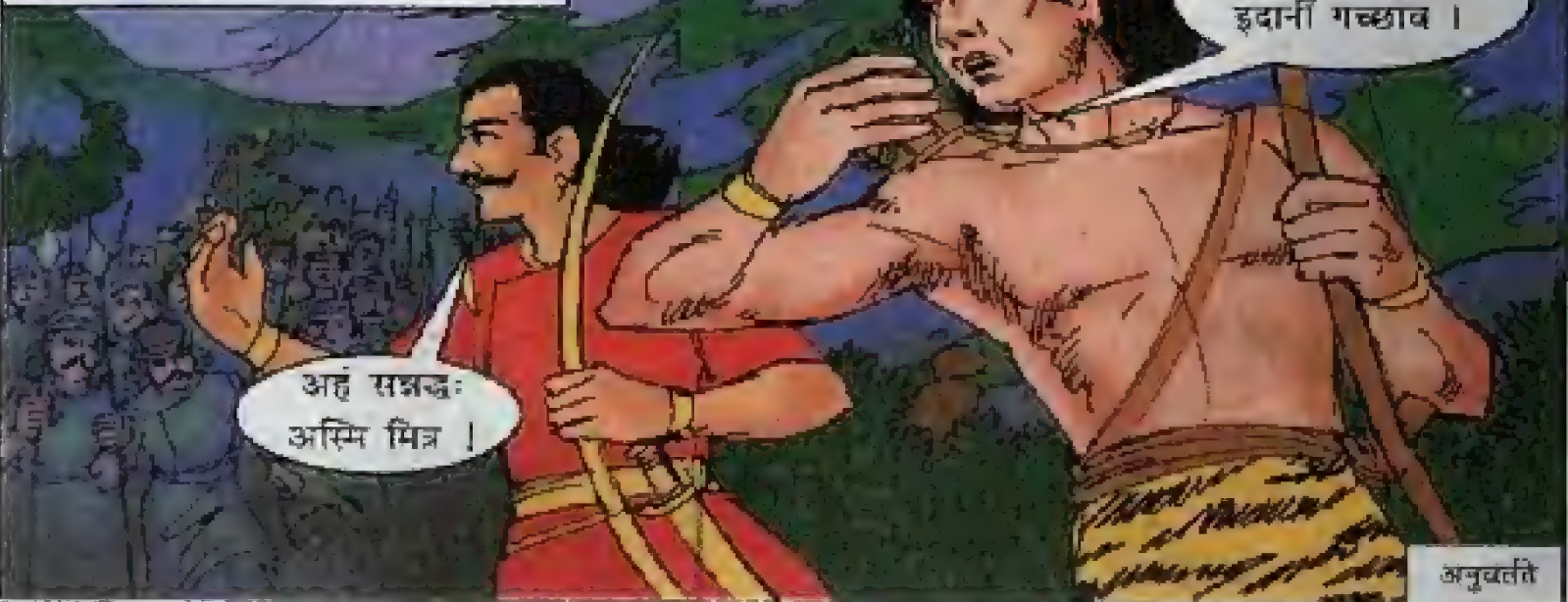

वसन्त ! मया
इदानीमेव पादध्वनिः श्रुतः ।
सैनिकाः पर्वतखातसमीपम्
आगताः सन्ति ।

वयं तत्रैव तान्
सम्मुखीकृत्याम ।

खातप्रदेशे
राजैः स्वातन्त्र्यम्
इति अस्मदीयान्
सूचयतु ।

स्वयंसेवकाः स्वीये स्वीये स्थाने यथा तिष्ठेयुः
तथा वसन्तः आर्यश्च व्यवस्थां कुरुतः ।

वसन्त ! आवाम्
इदानीं गच्छाव ।

अहं सन्नद्धः
अस्मि मित्र ।

अनुवर्तते

अस्मद्देशीयानि अपूर्वाणि भवनानि दिल्लीस्थं रक्तदुर्गम्

अस्माकं देशस्य प्रसिद्धासु भवन-
रचनासु देहलीस्थं रक्तदुर्गम् अस्ति
प्रमुखम् । एतत् मोगलानां वैभवस्य
द्योतकम् अस्ति । शाहजहानः एतस्य निर्माणं कारितवान् । १६३९ तमे वर्षे एतस्य निर्माणकार्यम्
आरब्धम् । नवानां वर्षाणाम् अनन्तरं, तन्नाम १६४८ तमे वर्षे, शाहजहानः महता वैभवेन
एतत् दुर्गं प्रविष्टवान् वासाय ।

रक्तदुर्गस्य प्रवेशद्वारद्वयम् अस्ति । पश्चिमीयेन मार्गेण जनाः प्रविशन्ति । लाहोरद्वारम् इति
एतस्य नाम । राजभवनस्य मुखद्वारे भेरीगृहम् अस्ति । एतत् शिलया सिकताभिः च निर्मितं
भवनम् । एतस्य अभिमुखम् एकत्र 'हरिततृणाङ्गणम्' (लान्) अस्ति, अपरत्र आस्थानभवनम्
अस्ति ।

आस्थानभवनस्य पूर्वभागे सिंहासनं भवति स्म पूर्वम् । आस्थानभवनस्य पृष्ठभागे रङ्गमन्दिरस्य
मध्ये सङ्गमरमरशिलया निर्मितः कुण्डः भवति । एतस्य अधोभागः पद्माकारेण रमणीयतया
निर्मितः अस्ति । रङ्गमन्दिरस्य पार्श्वे ममताजमन्दिरम् अस्ति । एतत् काचकमन्दिरम् इत्यपि
निर्दिश्यते । रङ्गमन्दिरस्य उत्तरस्यां दिशि 'महिलाखास' भवनम् अस्ति । एतस्य भवनस्य पार्श्वे
एव किञ्चन गोलभवनम् अस्ति । इतः उत्तरस्यां दिशि गतं चेत् आन्तरङ्गिकभवनं प्राप्यते ।
गजत्प्रसिद्धं मयूरसिंहासनम् अत्रैव भवति स्म ।

आन्तरङ्गिकभवनस्य उत्तरभागे राजपरिवारीयाणां स्नानगृहाणि दृश्यन्ते । स्नानगृहाणां पार्श्वे
एव 'मोतीमसजिद्' अस्ति । औरङ्गजेबः एतत् सङ्गमरमरशिलया निर्मापितवान् । एतस्य
अन्यस्मिन् पार्श्वे उद्यानं, सरोवरः च दृश्येते । तौ उभयतः सङ्गमरमरमण्डपे दृश्येते । उद्यानस्य
मध्ये एव द्वितीयेन बहादुरशाहेन गते शतके सिकताभिः शिलाभिः च निर्मापितं भवनं दृश्यते ।

CHANDAMAMA
HAS LOTS OF
GOOD STORIES
WITH MORAL
VALUES AND USEFUL
INFORMATION.
(from Sharada)

WORDS CANNOT
DESCRIBE
HOW GOOD
CHANDAMAMA IS.
IT IS A GEM OF
A MAGAZINE.
(from WBengal)

THE
MAGAZINE
HAS
SUPER
SENSATIONAL
STORIES.
(from Karnataka)

CHANDAMAMA IS A
SOURCE OF ENJOYMENT.
HOPE IT WILL CONTINUE
TO ENTERTAIN MANY
GENERATIONS OF
YOUNG PEOPLE.
(from Orissa)

THAT'S WHAT OUR READERS SAY.

WHY DON'T YOU FIND OUT FOR YOURSELF?

FOR SUBSCRIPTION DETAILS PLEASE SEE PAGE 4

पुटोऽयं भवताम् पुटोऽयं भवताम्

भवदर्थं विज्ञानम्

उष्णोत्सानाम्
अपूर्वता

भू मेः गर्भे द्रवावस्थः लावारसः तिष्ठति ।
एषः अत्युष्णोपेतः भवति । कदाचित्
शिला-फलकानां मध्ये स्थितानां विभेदानां
मार्गेण जलं भूगर्भस्तरं प्राप्नोति । तदा जलम्
अपि अत्युष्णं भवति । तस्य औष्ण्यं १५०
डिग्रीमितं भवति । कथनस्तरस्य यत् औष्ण्यं
भवेत् तत् अपि अतिशेते एतत् । नितरां तप्तं
तत् जलं भूमौ स्थितानां विभेदानां मार्गेण
भूमेः ऊर्ध्वतलं विभिद्य बहिः निस्सरति ।
एषः एव उच्यते - 'उष्णोत्सः' इति । आकाशं
स्पृशन्त्याः तस्याः जलधारायाः दृश्यं तु अपूर्वं
भवति ।

अक्टोबर् - २००५

भवतां परिसरः

वृष्टिजलं भवेत्
पानजलमूलम्

भू मौ स्थिताः नैसर्गिकाः अंशाः अत्यधिकतया
उपयुज्यमानाः सन्ति । तस्मात् तेषां प्राप्तिः
विरला जायमाना अस्ति । एतेषु शुद्धं पानजलम्
अपि अन्यतमम् । वृष्टिजलं यदि योग्येन क्रमेण
सङ्गृह्येत तर्हि ग्रीष्मकाले तदेव पानजलस्य आकरः
भवेत् इति किं भवन्तः जानन्ति ? एषु दिनेषु
वृष्टिजलसञ्चयस्य विषये अधिकम् अवधानं
दीयमानं दृश्यते । भूमौ महागर्तं निर्माय वृष्टिजलं
सङ्गृहीतुं शक्यम् । एतस्मात् लाभद्वयम् - वृष्टि-
जलसङ्ग्रहः, भूमिस्थस्य जलस्तरस्य वर्धनं चेति ।
राजस्थानराज्यस्य किशोरीग्रामस्य जनाः भूमौ तत्र
तत्र लघुबन्धानां निर्माणं कृत्वा वृष्टिजलस्य सङ्ग्रहाय
विशेषप्रयासं कुर्वन्तः सन्ति ।

६८

चन्द्रमामा

पुटोऽयं भवताम् पुटोऽयं भवताम्

भवन्तः जानन्ति किम् ?

सस्यानाम् आत्मरक्षणक्रमः

द्रव्येषु सचेतनानि अचेतनानि चेति विज्ञानपुस्तकेषु द्वैविध्यं कल्प्यते । सस्यानि सचेतनेषु अन्तर्भवन्ति इति वयं जानीमः एव । प्रसिद्धः सस्यशास्त्रज्ञः जगदीशचन्द्रबोसवर्यः सप्रमाणं निरूपितवान् अस्ति यत् सस्यानि अपि परिसरानुगुणं स्यन्दन्ते इति ।

एषु दिनेषु क्योटोविश्वविद्यालयस्य विज्ञानिनः अपरम् अंशं प्रमाणीकृतवन्तः सन्ति । स च - सस्यानि परस्परं 'भाषन्ते' इति । यदा विपत्तिः उपस्थिता भवति तदा समीपस्थाय सस्याय तैः सन्देशः प्रेष्यते । एतत् सन्देशप्रेषणं विविधैः प्रकारैः

सम्भवति । कानिचन सस्यानि रासायनिक-सद्रव्यद्वारा सन्देशं प्रेषयन्ति । एतं प्राप्तवन्ति तत्परिसरस्थानि अन्यानि सस्यानि अवगच्छन्ति यत् अस्माभिः रक्षणोपायः चिन्तनीयः इति । विषांशोत्पादनद्वारा कण्टकादिद्वारा च सस्यानि आत्मरक्षणं चिन्तयन्ति ।

अक्टोबर - २००५

अभिवर्धितां ज्ञानशक्तिः

एतस्मिन् मासे वयम् ऐतिहासिकान् जनान् घटनाः च स्मराम ।

१. अकबरः सिंहासनारोहण-समये, किंवर्षदेशीयः आसीत् ?

२. चन्द्रगुप्तविक्रमादित्यः यदा शास्ति स्म तदा (क्रि.श. ३७५ - ४१३) कः चीनायात्रिकः भारते प्रवासं कृतवान् ?

३. शिवाजीजीवने अत्यधिक-प्रभावं जनितवन्तौ कौ ?

४. महम्मदगझनी कस्मिन् वर्षे सोमनाथदेवालयं लुण्ठितवान् ?

५. कलकत्तातः देहलीं प्रति राजधानी नीयते इति घोषणं कदा प्रवृत्तम् ?

६. १६३१ - १६५२ वर्षयोः मध्यकाले किम् अपूर्वं भवनं निर्मितम् ?

(उत्तराणि ७० तमे पृष्ठे)

चित्रशीर्षिकास्पर्धा

KALANIKETANA BALU

MAHANTESH C. MORABAD

अद्यस्तनं
चित्रद्वयं दृष्ट्वा
परस्परसम्बन्धिना
वाक्यद्वयेन
चित्रशीर्षिकां किं
भवन्तः प्रेषयितुं
शक्नुयुः ?

समपत्रे लिखिता चित्रशीर्षिका अद्यस्तनसङ्केताय प्रेषणीया -

चन्दमामा (संस्कृतम्) 'अक्षरम्' ८ उपमार्गः, गिरिनगरम्, बेङ्गलूरु - ५६००८५

योग्या शीर्षिका एतन्मासस्य २५ तः पूर्व प्रेषणीया । सर्वश्रेष्ठायै शीर्षिकायै रु. १००/- पुरस्काररूपेण दास्यन्ते ।

पुरस्कृता शीर्षिका मासद्वयानन्तरं प्रकाशयिष्यते ।

अभिजन्मजाति

'अगस्ट' मासस्य शीर्षिकाप्रेषिका

श्रीमती मीरा रामनाथ

२ - बि, मैल् स्टोन् अपार्टमेण्ट्स,

१४, श्रीरामनगर सौत् स्ट्रीट, अलवारपेट,

चेन्नै - ६०० ०१८ (त.ना.)

पुरस्कृता शीर्षिका

प्रत्यक्षानुभवः श्रेयसे

प्रत्यक्षरावबोधः प्रेयसे

अभिवर्ष्यतां ज्ञानशक्तिः - उत्तराणि

१. चतुर्दशवर्षीयः ।

४. १०२५ तमे क्रिस्ताब्दे ।

२. फाहियान् ।

५. १८११ तमे वर्षे डिसेम्बरमासे ।

३. माता जीजाबायी, गुरुः समर्थः रामदासः च ।

६. ताजमहल् ।

तैलगाथा-तैलसंस्करणप्रक्रिया

वीणया तस्याः सहपाठिनीभिः च तैलपरिष्करण-संस्थायाः अभियन्त्रा दासवर्येण उच्यमाना तैलगाथा सकुतूहलं श्रूयमाणा आसीत् ।

दासवर्यः अवदत् - “एतावत्पर्यन्तं मया तैलस्य उपयोगम् इतिहासं च अधिकृत्य विवृतम् । इदानीम् अहं भूमितः तैलं कथं प्राप्यते इति विवृणोमि ।”

सः कथनम् अन्ववर्तयत् - “आदौ विज्ञानिनः अभियन्तारः च तैलप्राप्तिसम्भावनायुक्तं स्थलम् अभिज्ञाय तत्र भूमेः शिलास्तरस्य च अध्ययनं कुर्वन्ति । यदि तैलप्राप्तिः स्पष्टतया अवगम्यते तर्हि भूमौ रन्ध्रकरणम् आरभ्यते । भूमौ नालानाम् अन्यसाधनानां च प्रेषणाय डेरिक्(Derrick)नामिका रचना सज्जीक्रियते । रन्ध्रादिकं यदा समाप्यते तदा तैलधारा भूमेः ऊर्ध्वतले प्राप्यते ।”

“एवं भूगर्भतः प्राप्तम् असंस्कृतं तैलं नालसाहाय्येन नौकया वा तैलसंस्करणकेन्द्रं प्रति प्रेष्यते । तत्र तैलं संस्क्रियते । असंस्कृते तैले हैड्रोकार्बन्, अन्ये अंशाः च भवन्ति । एतेषां पृथक्करणम् एव संस्करणं नाम । हैड्रोकार्बन्-अंशाः विविधकथनबिन्दुयुक्ताः भवन्ति । अतः क्षरणादिप्रक्रियया तदंशयुक्ताः विविधाः पदार्थाः पृथक्क्रियन्ते । एषा संस्करणप्रक्रिया विस्तृता इत्यतः संस्करणागारं सहजतया विशालं स्थलम् अपेक्षते । समग्रे यन्त्रागारे विविधाकाराः नालाः दृश्यन्ते बहुधाः ।”

अन्ते सः सर्वासां मुखं पश्यन् एवम् उपसंहृतवान् - “बालाः ! तैलसंस्करणं महार्घम् अधिक-समयसापेक्षं च इति अवगतं खलु भवतीभिः ? अतः तैलोत्पन्नानाम् उपयोगविषये अतिजागरूकता बोद्धव्या अस्माभिः सदापि” इति ।

Let's paint a better world

**Let's
save
oil**

**PETROLEUM CONSERVATION
RESEARCH ASSOCIATION**
10, Bhikaji Cama Place, New Delhi-110046
E-mail: pcra@pcra.org

Children : Write a slogan on the subject & get prizes

अक्टोबर - २००५

CHANDAMAMA (Sanskrit)

Regd No. TN/PMGCCER-589/03-05

Regd. with Registrar of Newspaper for India No. 42664/85

Licensed to post without prepayment No. 371/03-05

OCTOBER 2005

Foreign - WPP No. 372/03-05

MAHHA LACTO MAHHA MAZAA!

The Best Lacto in Town

India's largest selling sweets and toffees.